

NIEUWE ROUTE, NIEUWE KANSEN!

MONITOR EN EVALUATIE PILOT ONDERBOUWKLAS PRO-
VMBO

EINDRAPPORT

seo • economisch onderzoek

AUTEURS

EMINA VAN DEN BERG (SEO ECONOMISCH ONDERZOEK)
EVA VONCKEN (BUREAU TURF)

IN OPDRACHT VAN HET
MINISTERIE VAN OCW

Samenvatting

De onderbouwklas pro-vmbo wordt op elke pilotschool op unieke wijze vormgegeven, met maatwerk dat de behoeften van leerlingen die tussen pro en vmbo zitten als uitgangspunt neemt. Hoewel scholen vergelijkbare selectiecriteria hanteren, verschillen de (opvattingen over de) invullingen van de klas en het eventuele doorstroommoment naar het vmbo. De onderbouwklas voorziet in een behoefte voor een beperkt aantal leerlingen en de meerwaarde wordt alom herkend.

De pilot onderbouwklas pro-vmbo

Van september 2019 tot het voorjaar van 2024 is de pilot 'onderbouwklas pro-vmbo' gemonitord en geëvalueerd. Deze pilot maakt het tijdelijk en formeel mogelijk voor praktijkonderwijs- en vmbo-scholen om samen onderwijs te verzorgen voor leerlingen van wie na het basisonderwijs niet direct duidelijk is waar ze beter op hun plek zijn: in het praktijkonderwijs (pro) of in het vmbo. Een beweegreden van veel pilotscholen is het voorkomen van doorstroom van vmbo-basis naar pro en leerlingen via deze weg kansen te bieden. In onderbouwklassen pro-vmbo wordt gewerkt aan de kerndoelen van de onderbouw van het vmbo. Zo worden leerlingen in twee of drie jaar voorbereid op de bovenbouw van het vmbo. Het doel van de pilot is om scholen meer mogelijkheden tot maatwerk te geven voor deze groep leerlingen. Indien leerlingen het vmbo-niveau aankunnen, stromen ze door naar het vmbo. De andere leerlingen blijven het praktijkonderwijs volgen.

De beleidsregel¹ pilot pro-vmbo schrijft voor dat:

- Leerlingen ingeschreven staan op de pro-school en beschikken over een toelaatbaarheidsverklaring (TLV);
- De pro-leerlingen maximaal 500 klokuren per schooljaar les mogen volgen op een vmbo-locatie, waarbij zij gezamenlijk met vmbo-leerlingen les mogen krijgen;
- In de onderbouwklas pro-vmbo gewerkt wordt aan de kerndoelen van de onderbouw vmbo-basis/kader;
- Er gecommuniceerd mag worden dat de pro-school een onderbouwklas pro-vmbo aanbiedt (indien deze geen vmbo-licentie heeft).

De pilot kent twee tranches deelnemende scholen: 30 toegelaten scholencombinaties in schooljaar 2019-2020 en vijf scholencombinaties in schooljaar 2021-2022. Van de eerste tranche zijn vier scholen om uiteenlopende redenen gestopt met de pilot, waaronder te weinig deelnemers en het spaaklopen van de samenwerking met het vmbo. Binnen tranche 2 zijn alle scholen nog actief binnen de pilot.

Bouwen aan een onderbouwklas pro-vmbo

Tijdens de pilot zijn scholen enthousiast aan de slag gegaan met de selectie van leerlingen, het ontwerpen van het onderwijsprogramma en de samenwerking met vmbo-scholen. Gaandeweg zijn daarin (kleine) aanpassingen doorgevoerd op basis van meer kennis over hoe het pro en het vmbo werken en wat de pilotleerlingen nodig hebben. Selectie van leerlingen voor de onderbouwklas gebeurt doorgaans vooraf, waarbij pro-criteria en metacognitieve vaardigheden een belangrijke rol spelen.

¹ <https://wetten.overheid.nl/BWBR0041596/2022-08-01>

Voor de inrichting van de onderbouwklas zijn negen inrichtingskenmerken geïdentificeerd, waarvan sommige weinig variatie vertonen tussen scholen, terwijl andere meer variatie laten zien. De kenmerken met weinig variatie omvatten het selectiemoment (voor de start), de selectiecriteria ('bovenkant' pro), de samenstelling van de onderbouwklas (aparte klas), de vakken op vmbo-niveau (meer dan Nederlands, Engels, rekenen en wiskunde) en de betrokken docenten (zowel pro- als vmbo-docenten). Daarentegen hanteren de pilotscholen verschillende benaderingen voor de duur van de onderbouwklas, variërend van één tot drie jaar, met een individuele overstap of een overstap als groep naar het vmbo. De locatie van het onderwijs, de begeleiding van leerlingen en het aantal uren op de vmbo-locatie variëren ook tussen scholen. In de gekozen opzet zijn gedurende de pilotjaren kleine (geplande) veranderingen doorgevoerd, met aanpassingen in vakken, uren en docenten en is er aandacht besteed aan de communicatie en afstemming tussen betrokken partijen.

Samenwerken aan de onderbouwklas pro-vmbo

Over het algemeen is de tevredenheid over de onderlinge samenwerking tussen pro en vmbo binnen de pilot groot. Hoewel het aantal vmbo-scholen waarmee samengewerkt wordt varieert, zijn intensieve samenwerkingen gebruikelijk, zelfs tussen scholen op afstand. Het kostte soms wat tijd voordat een goede manier van samenwerking en afstemming in praktische zaken gevonden was. In enkele gevallen heeft zich dat verder ontwikkeld tot 'samen denken vanuit de leerling.' De rol van het vmbo blijft over het algemeen consistent, hoewel op sommige scholen die rol kleiner is geworden. Door personeelwisselingen en organisatorische verschillen blijft afstemming nodig. Korte lijnen, een gedeelde ambitie en betrokkenheid op alle niveaus blijken essentieel voor de samenwerking.

De schoolloopbaan van de pilotleerlingen

Door het ontbreken van een elementcode konden de leerlingen niet op individueel niveau gevolgd worden in hun onderwijsloopbaan, maar zijn de gegevens van de cohorten per jaar bij de pro-scholen opgevraagd. Gebaseerd op de volledige gegevens van 19 van de 26 deelnemende scholen in tranche 1, blijkt dat de instroom in de eerste twee pilotjaren is gestegen van 182 naar 240 leerlingen. In het derde pilotjaar daalde de instroom naar 216 leerlingen, hoogstwaarschijnlijk ten gevolge van corona (o.a. door het wegvallen van de eindtoets en kansrijk adviseren). In pilotjaar 4 en 5 is de instroom gestaag gegroeid naar respectievelijk 223 en 260 leerlingen. De totale instroom bij de vijf deelnemende scholen in tranche 2 was in de eerste twee jaar ruim 40 leerlingen en daalde in het derde jaar naar 29 leerlingen. Het aantal aanmeldingen ontwikkelt zich autonoom en is jaarlijks afhankelijk van het aanbod. Wel gaven sommige scholen aan terughoudend te zijn met communicatie over (het bestaan van) de onderbouwklas.

Gedurende de monitor is de schoolloopbaan van de pilotleerlingen in kaart gebracht vanaf het moment dat ze instroomden in de onderbouwklas. Vanwege verschillende instroomcohorten zijn niet alle pilotleerlingen even lang gevolgd. Van het allereerste instroomcohort blijkt 46 procent na twee jaar naar het vmbo te zijn doorgestroomd, terwijl 42 procent op dat moment nog op het pro zat. Soortgelijke percentages zijn ook waargenomen voor het tweede instroomcohort. Het derde instroomcohort laat iets hogere doorstroompercentages naar het vmbo zien. 35 procent van de pilotleerlingen uit het eerste instroomcohort volgt een mbo-opleiding (niveau 1 of 2) en is op weg naar een startkwalificatie, ofwel via doorstroom vanuit pro of via het vmbo.

De meerwaarde van de onderbouwklas pro-vmbo

De onderbouwklas heeft zich tijdens de pilot bewezen als een waardevol maatwerktraject voor zowel leerlingen, ouders, docenten, scholen als samenwerkingsverbanden. De meerwaarde beperkt zich niet alleen tot het vinden van de juiste plek voor leerlingen. Het bevordert ook het wederzijds leren door docenten, een bredere/veranderde visie op het bieden van maatwerk en een intensievere samenwerking met het vmbo, soms met een uitstraling naar andere gebieden.

De positieve impact ligt vooral in het bieden van rust/tijd, maatwerk en een geleidelijke overgang naar het vmbo, terwijl er tegelijkertijd aandacht blijft voor de individuele behoeften en ontwikkeling van de leerlingen. Voorwaardelijk voor het functioneren van de onderbouwklas als een positief kanstraject is een goede communicatie met basisonderwijs en ouders én een goede selectie.

Inhoudsopgave

Samenvatting		2
1	Inleiding	6
	1.1 De pilot onderbouwklas pro-vmbo	6
	1.2 Doel en aanpak van de monitor	7
	1.3 Leeswijzer	8
2	Bouwen aan een onderbouwklas pro-vmbo	9
	2.1 Deelname	9
	2.2 Procesverloop	10
	2.3 Selectiecriteria	11
	2.4 (Regionale) gevolgen van het bestaan van een onderbouwklas	12
	2.5 Inrichtingskenmerken van de onderbouwklas	12
	2.6 Veranderingen gedurende de pilotjaren	17
3	Samenwerken aan de onderbouwklas pro-vmbo	19
	3.1 Verloop van de samenwerking	19
	3.2 De rol van het vmbo	20
	3.3 Bevorderende en belemmerende factoren voor de samenwerking	20
4	Schoolloopbaan van de pilotleerlingen	22
	4.1 Instroom in de onderbouwklas pro-vmbo	22
	4.2 Vervolg na de onderbouwklas	23
5	Meerwaarde, succesfactoren en neveneffecten van de onderbouwklas pro-vmbo	26
	5.1 Meerwaarde voor verschillende actoren	26
	5.2 Het succes van de onderbouwklas	27
	5.3 Neveneffecten en aandachtspunten	28
	5.4 Slotbeschouwing	29
Referenties		31
Bijlage A	Gespreksleidraden deelnemende pro-scholen	32
Bijlage B	Gespreksleidraden deelnemende vmbo-scholen	37
Bijlage C	Formulier schoolloopbaan	40

1 Inleiding

De pilot onderbouwklas pro-vmbo is van september 2019 tot aan het voorjaar van 2024 gemonitord en geëvalueerd. In dit rapport is daarvan de eindstand opgemaakt, voornamelijk gebaseerd op gevoerde gesprekken met betrokkenen bij zowel de deelnemende pro- als vmbo-scholen. Het doel is een uitspraak doen over de bijdrage van de pilot aan het vinden van de best passende plek in het onderwijs.

1.1 De pilot onderbouwklas pro-vmbo

Praktijkonderwijs (pro) en vmbo zijn twee onderscheiden schoolsoorten in het voortgezet onderwijs. Het pro is er voor jongeren die voldoen aan de criteria voor pro en kenmerkt zich door leren op basis van praktijk, onderwijs in kleine groepen en op kleine scholen, met veel structuur/een sterke (ortho)pedagogische/didactische ondersteuning en op maat. Waar een leerling na de basisschool het best op zijn of haar plek is, is niet altijd direct duidelijk. Het overlapgebied in de criteria voor pro en leerwegondersteunend onderwijs (lwoo) is sinds het ontstaan van de zorgstructuur (lwoo en pro) in 1998 groot en gegroeid tot ongeveer 50 procent (Eimers, 2016).

Na het pro kan een leerling gaan werken of doorstromen naar het mbo. Voor een leerling die vmbo heeft gevolgd, geldt altijd dat een leerling minimaal een startkwalificatie op mbo-niveau 2 moet behalen. De meeste leerlingen van het vmbo stromen door naar de hogere niveaus in het mbo (niveau 3 en 4). De doorstroom van pro-leerlingen naar het mbo, zowel niveau 1 als 2, is de laatste jaren gestegen. Onderzoek van Kennis e.a. (2018) laat zien dat de rechtstreekse doorstroom van pro naar mbo al vele jaren omvangrijk is en bovendien vrij constant. In dat onderzoek wordt het aandeel doorstroom naar mbo becijferd op 40-45 procent, oftewel jaarlijks zo'n 2.500 leerlingen uit het pro. Koopman en Ledoux (2018) bevestigen dit beeld: bijna de helft van de leerlingen uit het pro stroomt door naar het mbo. Van alle leerlingen die gestart zijn in mbo1 zijn pro-leerlingen het meest succesvol (77 procent), terwijl op mbo-niveau 2 pro-leerlingen en vmbo-basisleerlingen even succesvol zijn (60 procent).

In tegenstelling tot het pro kennen andere schoolsoorten in het voortgezet onderwijs gemengde brugklassen om kansen van leerlingen te bevorderen. Door middel van de pilot onderbouwklas pro-vmbo wil het ministerie van OCW bekijken of een dergelijke brugklas in het pro tegemoetkomt aan de behoefte van scholen om leerlingen (nog) meer maatwerk en kansen te bieden. De gedachte achter de pilot is dat door te starten in het pro de leerlingen ofwel op termijn kunnen doorstromen naar het vmbo ofwel hun route op het pro kunnen vervolgen. Dit om faalangst te voorkomen wat vaak ontstaat als leerlingen van het vmbo naar het pro stromen. Op verschillende plekken in het land bestaat er al ervaring met soortgelijke schakel-/brugklassen in het pro. Volgens de beleidsregel² kenmerkt de pilot zich door:

- Leerlingen die deelnemen aan de pilot staan ingeschreven op de pro-school en beschikken over een toelaatbaarheidsverklaring (TLV). Er mogen dus geen vmbo-leerlingen meedoen;
- In de onderbouwklas pro-vmbo wordt gewerkt aan de kerndoelen van de onderbouw vmbo-basis/kader;
- Leerlingen die deelnemen aan de pilot mogen maximaal 500 klokuren per schooljaar les volgen op een vmbo-locatie, eventueel gezamenlijk met vmbo-leerlingen;

² <https://wetten.overheid.nl/BWBR0041596/2022-08-01>

- Er mag naar buiten toe gecommuniceerd worden dat de school een onderbouwklas pro/vmbo aanbiedt (indien de pro-school geen vmbo-licentie heeft).

De pilot is in schooljaar 2019/2020 van start gegaan met een eerste tranche scholen. Daarvoor hadden 30 scholencombinaties van pro- en vmbo-scholen zich aangemeld. Omdat dit aantal overeenkomt met het maximale aantal toe te laten scholen, heeft er geen selectie plaatsgevonden. Medio 2020 is door het ministerie van OCW besloten om een tweede tranche scholen tot de pilot toe te laten. Ook in deze tweede tranche konden maximaal 30 scholencombinaties worden toegelaten. Vijf scholencombinaties hebben zich aangemeld voor de tweede tranche en zijn ook toegelaten. Dat betekent dat onder de regeling in totaal maximaal 35 scholencombinaties tot aan het schooljaar 2023-2024 een pro-/vmbo-onderbouwklas zijn gestart. Volgens de regeling mochten deze scholen in schooljaar 2023/2024 hun laatste 'instroomcohort' starten. Bekend is dat er op (meer) pro-scholen al langer vergelijkbare initiatieven zijn, zoals schakelklassen.

1.2 Doel en aanpak van de monitor

Tussen september 2019 en het voorjaar van 2024 is de pilot onderbouwklas pro-vmbo gemonitord en geëvalueerd in opdracht van het ministerie van OCW. Het doel van de monitor en evaluatie is om in kaart te brengen hoe de pilot is vormgegeven in de praktijk en om na te gaan of deze vorm van maatwerk leidt tot een betere plek en meer kansen voor leerlingen die zich op de grens van pro en vmbo bevinden.

De probleemstelling voor het onderzoek luidt:

Hoe functioneren de brugklassen pro/vmbo als maatwerktraject voor pro-leerlingen in termen van bereik, invulling en resultaten? Welke factoren zijn daarop van invloed en welke (meer)waarde heeft de brugklas voor betrokken actoren (leerlingen en hun ouders, het onderwijs, pro-school, vmbo en het samenwerkingsverband)?

Om antwoord te geven op bovenstaande vragen zijn onderstaande onderzoeksactiviteiten uitgevoerd. Tabel 1.1 geeft hiervan een schematisch overzicht.

- Via (online) interviews is informatie verzameld over de voortgang van de pilot, keuzes en veranderingen in de inrichting en vormgeving van de onderbouwklas, de positie van de pilot en de meerwaarde ervan alsmede de samenwerking tussen pro- en vmbo-scholen. De gespreksleidraden zijn opgenomen in Bijlage A en Bijlage B.
  - Met zorgcoördinatoren, docenten en/of directieleden van de pro-scholen uit de eerste tranche is gedurende de onderzoeksperiode driemaal een interview gehouden aan de hand van een gestructureerde gespreksleidraad. Met betrokken pro-scholen uit de tweede tranche is maximaal tweemaal een gesprek gevoerd.
  - Daarnaast zijn er gesprekken gevoerd met de samenwerkende vmbo-partner-scholen.
  - In april 2021 is in samenwerking met het ministerie een (online) uitwisselingsbijeenkomst georganiseerd voor de pilotscholen, gedurende welke bijeenkomst zij op vooraf geïnventariseerde onderwerpen informatie konden uitwisselen en elkaar bevragen.
- Via een door de pro-scholen in te vullen formulier is op meerdere momenten gedurende de onderzoeksperiode in kaart gebracht hoe de schoolloopbaan van de pilotleerlingen is verlopen. Het formulier is opgenomen in Bijlage C.

Tabel 1.1 Onderzoeksactiviteiten gedurende de looptijd van het onderzoek (2019-2024)

		2019-2020	2020-2021	2021-2022	2022-2023	2023-2024
Tranche 1	Pro-scholen					
	Vmbo-scholen					
Tranche 2	Pro-scholen					
	Vmbo-scholen					
		Gegevensuitvraag onderwijsloopbaan pilotleerlingen	Interviews met alle deelnemende scholen		Interviews met de helft van de deelnemende scholen	

Gedurende de onderzoeksperiode zijn tussentijds twee rapportages en twee voortgangsnotities opgesteld en gedeeld met de deelnemende scholen. De openbare rapportages zijn te vinden op de website van SEO Economisch Onderzoek en op de website van de Sectorraad Praktijkonderwijs.³

Het voorliggende eindrapport beschrijft de gezamenlijke ervaringen van alle pilotscholen met de onderbouwklassen pro-vmbo over de gehele looptijd van de monitor. Hierbij is geen expliciet onderscheid gemaakt tussen de eerder en later gestarte scholen (tranche 1 en 2), met uitzondering van de schoolloopbaangegevens gepresenteerd in Hoofdstuk 4.

1.3 Leeswijzer

Dit rapport is als volgt opgebouwd. Hoofdstuk 2 beschrijft het bereik, de invulling van de onderbouwklas en eventuele veranderingen daarin alsmede de ervaringen van de pilotscholen. In hoofdstuk 3 komt de samenwerking met het vmbo aan bod. Hoofdstuk 4 brengt de schoolloopbaan van de pilotleerlingen in beeld. Tot slot beschrijft Hoofdstuk 5 de ervaren meerwaarde, de succesfactoren, de neveneffecten en de aandachtspunten.

Omdat de pilot 'onderbouwklas pro-vmbo' heet, wordt in deze rapportage de term onderbouwklas gebruikt. In de praktijk staat dat niet één op één voor een daadwerkelijke klas, maar kan het ook om groepen leerlingen of individuele leerlingen gaan. Niet zelden hebben de pilotscholen eigen namen aan de onderbouwklas gegeven zoals pro-basistraject, pro-vmbo-klas, kansklas, pro-vmbo dakpanklas of pro-plus klas.

³ <https://www.seo.nl/wp-content/uploads/2020/07/2020-51-Nieuwe-route-nieuwe-kansen.pdf>;
<https://www.seo.nl/wp-content/uploads/2024/03/2022-136-Voortgang-van-een-nieuwe-route-002.pdf>;
<https://www.praktijkonderwijs.nl/nieuws/voortgangsnotitie-pilot-pro-vmbo-2023/>.

2 Bouwen aan een onderbouwklas pro-vmbo

Alle deelnemende pilotscholen zijn enthousiast aan de slag gegaan met hun onderbouwklas, al was het concept niet voor elke school nieuw en is een aantal scholen gaandeweg de pilot afgehaakt. De selectie, invulling en uitvoering verschilt tussen scholen en is gaandeweg bijgeschaafd, gebaseerd op hun eigen zienswijze en opgedane ervaringen. Er bestaat geen standaardformule voor de onderbouwklas en maatwerk blijft een kernwaarde.

In de afgelopen vijf schooljaren (2019-2020 t/m 2023-2024) hebben ruim 30 scholencombinaties van pro en vmbo kunnen bouwen aan een onderbouwklas pro-vmbo. Hiermee is op beperkte schaal een nieuwe route ontstaan die bij andere schooltypen in het voortgezet onderwijs al een heel lange tijd bestaat, namelijk brede brugklassen. Brede brugklassen komen tegemoet aan de kritiek op vroege selectie in het Nederlandse onderwijssysteem. Het doel is om ongelijke onderwijskansen tegen te gaan en leerlingen op de best passende plek in het onderwijs te krijgen.

2.1 Deelname

De regeling bood ruimte aan in totaal 60 scholencombinaties, 30 in tranche 1 en 30 in tranche 2. Voor de eerste tranche van de pilot hebben zich precies 30 pro-vmbo-combinaties aangemeld. Bij 25 daarvan zijn direct in schooljaar 2019-2020 leerlingen in de pilot gestart, variërend van een individuele leerling tot alle eerstejaars pro-leerlingen. Twee scholen deden dat jaar nog niet mee met leerlingen, omdat ze meer voorbereidingstijd nodig hadden. Eén pro-school die zich voor twee pilots had aangemeld vanwege de samenwerking met twee verschillende vmbo-scholen is een jaar later gestart, ook vanwege de benodigde voorbereidingstijd. Een andere school die al jaren maatwerkafspraken maakte met vmbo-basis voor individuele leerlingen is vrij snel gestopt met de pilot, omdat ze geen meerwaarde zagen in deelname aan de pilot en omdat ze maar één pilotleerling hadden.

In het eerste jaar van de pilot moest opnieuw een aanvraag worden gedaan om met een nieuw cohort leerlingen te mogen starten. Een paar scholen zagen daarvan af of zagen de meerwaarde van de pilot niet ten opzichte van hun al bestaande initiatieven. Ook de positie in het samenwerkingsverband of een moeizame samenwerking met het vmbo (bijvoorbeeld door fusie van vmbo-scholen of verbouwing) vormden aanleiding om te stoppen met de formele deelname aan de pilot. Dat betekende niet altijd dat scholen daarmee ook stopten met hun deelname aan de monitorgesprekken. Aangehaakt blijven bij het onderzoek, gaf hen de mogelijkheid om de ontwikkelingen bij de andere pilotscholen mee te krijgen en daar eventueel van te leren. In de tweede tranche van de pilot, met startjaar 2021-2022, zijn er vijf pro-vmbo-combinaties bijgekomen. Bij vier daarvan zijn direct leerlingen geplaatst, één school is een jaar later gestart omdat er niet gelijk aanmeldingen waren.

Het merendeel van de pilotscholen wil door met een onderbouwklas pro-vmbo na de pilotperiode. Conform de regeling mogen scholen nog even door met reeds toegelaten instroomcohorten, maar mogen ze geen nieuwe cohorten meer starten. Het ministerie bekijkt momenteel of hiervoor een aanpassing van de regeling mogelijk is. Eén school verkent de mogelijkheid om ISK-leerlingen (internationale schakelklas) les te geven op zowel pro als vmbo, met het oog op de doorstroom naar pro leerjaar 2 of vmbo leerjaar 1. Enkele scholen gaan niet door met de onderbouwklas als zodanig, maar verwachten wel blijvend individueel maatwerk te bieden aan leerlingen die meer kunnen en willen.

Het aantal vmbo-scholen waarmee pro-scholen in de pilot samenwerken varieert van één tot zes. Als er sprake is van meerdere vmbo-samenwerkingspartners zijn er doorgaans één of twee scholen waarmee intensiever wordt samengewerkt, bijvoorbeeld doordat hun vmbo-docenten lesgeven in de pro-vmbo-onderbouwklas. Het gaat zowel om combinaties van vmbo- en pro-scholen 'onder één dak' als scholen die op enige afstand van elkaar verwijderd zijn.

De belangrijkste redenen waarom scholen deelnemen aan de pilot zijn:

- het voorkomen van 'afstroom' uit het vmbo (uit leerjaar 3 basis of al eerder). Doorstroom van vmbo naar pro wordt vaak gezien als falen: *"Het vraagt veel om teleurgestelde leerlingen weer in de stand van leren leren te krijgen."*;
- het beter kunnen bedienen van een doelgroep waarvoor passend aanbod ontbrak. Dan denkt men aan het kansen bieden aan pro-leerlingen, maar soms ook aan een specifieke doelgroep, zoals ISK-leerlingen of vluchtelingen;
- Het formaliseren van de bestaande praktijk vormt voor een minderheid van de scholen een motief;
- Ook het verbeteren van de samenwerking of intensiveren van het contact met het vmbo wordt door een paar scholen als beweegreden aangevoerd.

De meeste scholen zijn de pilot ingestapt om te onderzoeken en te leren of en hoe een onderbouwklas pro-vmbo pro-leerlingen kansen biedt en wat het betekent voor de organisatie op de scholen. Daarmee hebben ze de pilot opgevat als 'experimenteerruimte' om binnen de voorwaarden van de beleidsregel te onderzoeken wat in hun context werkt. Verwachtingen die scholen vooraf formuleerden lagen onder andere op het vlak van een makkelijkere 'boodschap' voor het basisonderwijs en ouders, professionalisering van vmbo-docenten in ontwikkelingsgericht werken en het wegnemen van schotten tussen pro en vmbo. Van meet af aan was duidelijk dat bij de pro-scholen de 'beste plek' voor leerlingen voorop staat en niet de ambitie van een zo hoog mogelijk diploma.

2.2 Procesverloop

Alle scholen zijn enthousiast en met volle overgave aan de slag gegaan met de selectie van leerlingen voor de onderbouwklas⁴, met het ontwerpen van een onderwijsprogramma en met de samenwerking met de vmbo-scholen. Samenwerkingsafspraken met het vmbo zijn in de helft van de gevallen gaandeweg de uitvoering van de pilot gemaakt. Een aantal scholen heeft rondom de onderbouwklas en de pilot een organisatiestructuur in het leven geroepen met bijvoorbeeld een stuurgroep, een projectgroep en onderliggende werkgroepen. Er is overleg tussen docenten aan beide kanten (pro en vmbo) en met de zorgcoördinatoren/mentoren en/of orthopedagogen is een begeleidingsstructuur opgezet, die doorgaans qua vorm gelijk is aan die van 'reguliere' pro-leerlingen, maar qua inhoud wat meer is toegespitst op 'randvoorwaarden voor succes in het vmbo'.

Gedurende de pilot hebben scholen aanpassingen doorgevoerd, ook op basis van meer kennis over hoe het pro en het vmbo werken, op welke momenten wat aan de orde is in het vmbo en wat helpt om de succeskans in het vmbo te vergroten. Corona heeft een wissel getrokken op de fysieke samenwerking. Er zijn praktische aanpassingen gemaakt, bijvoorbeeld in de overlegstructuur. Inhoudelijk in de onderwijsprogramma's zijn er veelal kleine wijzigingen doorgevoerd. Wel zagen we gaandeweg dat scholen bij leerlingen voor wie (snel) duidelijk was dat ze het niveau van het vmbo aankunnen, de overstap niet lieten wachten tot het einde van een schooljaar of een vast determinatiemoment, maar die ook al binnen de onderbouw mogelijk maakten. Verder zien we dat het aantal jongeren dat in aanmerking komt voor deelname aan de onderbouwklas per school van jaar tot jaar varieert. Dat kan het in het ene jaar makkelijker maken om er een aparte klas of groep van te maken, terwijl dat in een ander jaar organisatorisch een flinke uitdaging is.

⁴ In het eerste pilotjaar kon de selectie bij sommige scholen door het late moment van toekenning van de pilot en het gegeven dat de aanmeldingen bij het praktijkonderwijs toen al achter de rug waren niet vooraf plaatsvinden.

2.3 Selectiecriteria

Selectie van leerlingen voor de onderbouwklas gebeurt – op twee gevallen na – altijd vooraf. Alleen in het eerste pilotjaar (schooljaar 2019-2020) kwam het voor dat bij een school alle eerstejaars pro-leerlingen beschouwd werden als pilotleerlingen en gekeken werd wie er kwam ‘bovendrijven’. Van meet af aan spelen de pro-criteria met daarbij de aantekening ‘twijfel’ een belangrijke rol bij het bepalen wie er voor de pro-vmbo-onderbouwklas in aanmerking komt. Het kan dan gaan om tegenstrijdige criteria (didactische leeftijdsequivalent (DLE) en intelligentiequotiënt (IQ)). Vaak gaat het om leerlingen die qua intelligentie aan de ‘bovenkant’ van de pro-criteria zitten. Begrijpend lezen is daarin essentieel. Daarnaast noemen de scholen verschillende (metacognitieve) vaardigheden die een rol spelen bij de selectie: kunnen plannen en organiseren, studievaardigheden, kunnen omgaan met feedback, zelfstandigheid, initiatief nemen, inzet/werkhouding, motivatie, interesse in theoretisch leren, zelfredzaamheid en ambitie/doorzettingsvermogen. Ook is het van belang dat een leerling zich (sociaal-emotioneel) thuis kan voelen in de grotere setting van het vmbo, met meer leerlingen en meer docenten. Soms betreft men ook de ondersteuning die een leerling van huis uit krijgt bij de selectie. Zo ontwikkelt elke school een eigen ‘totaalplaatje’ van een passende leerling voor de onderbouwklas, dat in de loop van de tijd, mede op basis van de ervaring, (wat) scherper wordt. Dat plaatje blijft een samenspel van factoren. Het advies van de basisschool blijft een belangrijke rol spelen, zo ook de wens van ouders en bovenal die van de leerling zelf. Ook de situatie op de ontvangende vmbo-school speelt mee.

Het blijkt lastiger om de leerlingen van de onderbouwklas te onderscheiden van vmbo-basis leerlingen dan van ‘reguliere’ pro-leerlingen. *“Het lijntje is heel dun.”* De motivatie van de leerling zelf om (hard) te willen leren, de inzet en ontwikkeling/groei van de leerling die docenten signaleren en/of de cito-metingen laten zien, zijn gedurende de onderbouwklas indicatoren, waardoor men het vertrouwen ontwikkelt dat een onderbouwklas-leerling het gaat redden op het vmbo. Docenten letten bijvoorbeeld op: Hoe pakt de leerling het werk aan, stelt hij/zij vragen, houdt de leerling zich aan de planning, wat is de leervoorkeur van de leerling?

Het is uitzonderlijk als er géén selectie plaatsvindt voor de onderbouwklas. Het pro (met een rol voor een toelatingscommissie, toelatingsoverleg, zorgteam, ondersteuningsteam, orthopedagoog) verzorgt doorgaans de selectie van leerlingen voor deelname aan de onderbouwklas. In een paar gevallen is er een gemeenschappelijke toelatingscommissie, bijvoorbeeld van pro en vmbo, waarbij soms ook het samenwerkingsverband een rol speelt. In één samenwerkingsverband wordt het dubbeladvies pro-vmbo dat het basisonderwijs heeft afgegeven gevolgd en komen kinderen met dit advies altijd in de onderbouwklas terecht. De betreffende pro-school wil dit gaan veranderen, omdat het dubbeladvies soms niet gebaseerd is op goede informatie bij een basisschool van wat praktijkonderwijs inhoudt en daarnaast soms gestoeld is op de nadrukkelijke wens van ouders dat hun kind naar het vmbo gaat. Soms ziet de pro-school ook al heel snel dat het een leerling niet gaat lukken op het vmbo (bijvoorbeeld vanwege een lage score begrijpend lezen) en dan wordt de onderbouwklas de zoveelste teleurstelling in plaats van de beoogde succeservaring. Dat wil men voorkomen.

Doorgaans zijn leerlingen die deelnemen aan een onderbouwklas onderinstromers afkomstig uit het (speciaal) basisonderwijs. Een enkele keer gaat het om leerlingen die al op het pro zaten of om leerlingen vanuit internationale schakelklassen (ISK). De meeste scholen houden deelname van leerlingen met gedragsproblemen af. Leerlingen die vanuit vmbo-basis doorstromen worden maar in een enkele pilot toegelaten, omdat men vindt dat de dynamiek in de klas daardoor anders wordt. Desbetreffende vmbo-leerlingen komen dus veelal in een ‘reguliere’ pro-klas terecht.

2.4 (Regionale) gevolgen van het bestaan van een onderbouwklas

Een paar scholen merken in de loop van de tijd een toename in het aantal leerlingen in de onderbouwklas, bijvoorbeeld doordat de onderbouwklas steeds meer bekendheid krijgt bij het basisonderwijs of in het samenwerkingsverband. Daarbij zijn verschillende toelichtingen gegeven. *"Voorheen gingen leerlingen - onder druk van ouders - eerder naar vmbo-basis. Nu is er een tussenvariant en dus een alternatief."* In een samenwerkingsverband is een school die de onderbouwklas aanbood gestopt met de pilot, terwijl ook het orthopedagogisch didactisch centrum (OPDC) gesloten is. Dat verhoogt het aantal aanmeldingen op de andere pro-school binnen dit samenwerkingsverband die ook met de pilot meedoet. Een andere reden is dat er in de regio meer nieuwkomers zijn met grote taalachterstanden. *"Als de taalachterstanden heel groot zijn heeft dat op meerdere gebieden effect en komt er toch soms een pro-advies. De vraag is of dat op de lange termijn een passend advies is."*

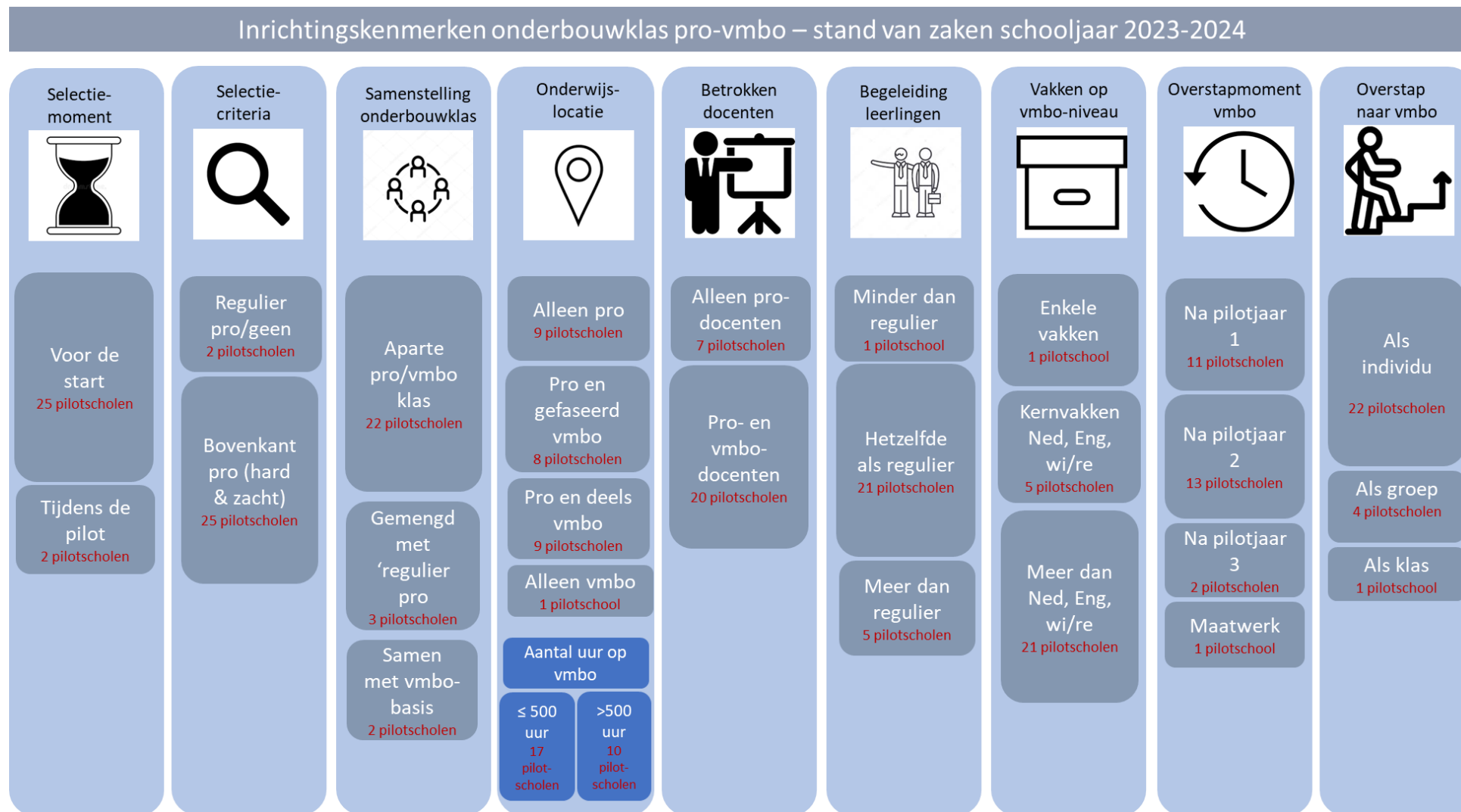
De communicatie rond de onderbouwklas luistert nauw, zowel richting ouders als de basisscholen. *"Het bestaan van een pro-vmbo-klas werkt wel in de hand dat ouders er verwachtingen bij hebben: 'Die klas is er, dus mijn kind gaat op termijn naar het vmbo.' Als school staan we op het standpunt: 'Het is pro, maar we kijken hoever we komen, vanuit de visie 'opstroom is beter dan afstroom'."* Basisscholen vinden het vaak fijner om de boodschap af te geven dat een kind naar de pro-vmbo-onderbouw-klas kan, dan naar het pro. Soms worden leerlingen - omdat ouders dat graag willen - toch op het vmbo geplaatst. In een regio waar geen speciaal basisonderwijs meer voorkomt is de ervaring dat de pro-school ervoor moet waken dat de pro-vmbo-onderbouwklas geen verkapte voortgezet speciaal onderwijs (vso)-klas wordt. Verder melden een paar scholen dat door 'kansrijk adviseren' meer leerlingen tussentijds van vmbo-basis het pro instroomden: een situatie die men met de pilot juist wil voorkomen. Op een aantal scholen bemerkt men al een kentering, bijvoorbeeld doordat onder invloed van veel communicatie met de basisscholen in het samenwerkingsverband er niet langer sprake is van een 'uitgesteld slechtnieuwsgesprek'. *"Het moet wel echt kansrijk zijn."* Op de overige scholen vraagt dit nog aandacht.

Daarnaast merken pro-scholen dat basisscholen te maken hebben met lerarentekorten en overvolle klassen. Dat heeft soms tot gevolg dat 'echte' pro-leerlingen op het basisonderwijs al vroeg via 'arrangementen' uit hun klas gehaald worden. Genoemd is bijvoorbeeld vier ochtenden (mede "met het oog op de kwaliteitskaart"). Een enkele pro-school heeft meerdere instroommomenten in het jaar, waardoor leerlingen ook al in februari twee dagen in het pro kunnen meedraaien. Het gaat dan bijvoorbeeld om leerlingen die Nederlands als tweede taal hebben (NT2), wat ouder zijn en versneld doorstromen naar het mbo. Het komt zelfs voor dat er leerlingen uit groep 7 worden aangemeld. Dan wordt altijd zorgvuldig gekeken of de onderbouwklas echt een passende oplossing is of dat het om 'verplaatsing van een probleem' gaat.

2.5 Inrichtingskenmerken van de onderbouwklas

In de gesprekken met de pilotscholen zijn steeds de keuzes voor de inrichting van de onderbouwklas doorgesproken en de beweegredenen voor de manier waarop ze de onderbouwklas hebben vormgegeven of veranderingen hebben doorgevoerd. Hieruit zijn negen inrichtingskenmerken gedestilleerd (zie de infographic in Figuur 2.1). Alle inrichtingskenmerken worden langsgelopen in deze paragraaf, waarbij onderscheid is gemaakt tussen inrichtingskenmerken die geen tot weinig variatie laten zien tussen de pilotscholen en inrichtingskenmerken die meer variatie laten zien. Hierbij is het uitgangspunt de situatie in schooljaar 2023-2024.

Figuur 2.1 Schematische weergave inrichtingskenmerken onderbouwklas pro-vmbo

Inrichtingskenmerken met geen tot weinig variatie tussen scholen

- Selectiemoment;
- Selectiecriteria;
- Samenstelling onderbouwklas;
- Vakken op vmbo-niveau;
- Betrokken docenten.

In paragraaf 2.3 kwamen al het **selectiemoment** en de **selectiecriteria** aan bod. Bij de twee scholen die tijdens de eerste jaar van de pilot selecteren gaat het om situaties waarin leerlingen vanuit het pro een route pro-vmbo kunnen ingaan. Daarmee hangt samen dat deze scholen in eerste instantie ook niet selecteren op de bovenkant van de scores voor pro (hoger IQ, lagere leerachterstanden). Aanvullend aan de criteria is in paragraaf 2.3 een reeks executieve en metacognitieve vaardigheden genoemd die, naast in sociaal emotioneel opzicht goed kunnen functioneren in een grotere setting dan het pro, belangrijk zijn om de overstap naar het vmbo te kunnen maken.

Nagenoeg alle scholen hebben een aparte groep gemaakt van de jongeren die geselecteerd zijn en die samen les hebben. Dat kan een **aparte onderbouwklas** zijn. Scholen merken hierbij op dat het bij geringe leerlingenaantallen wel lastig kan zijn (en soms ook niet haalbaar) om er een aparte klas van te maken. Zo heeft een school ervaring opgedaan met het combineren van leerjaar 1 en 2 van de pilot vanwege lage leerlingenaantallen. Dit besluit is echter na een jaar teruggeschroefd, omdat de groep groter werd en zowel de leerlingen als de docenten de combigroep niet fijn vonden werken. Het komt driemaal voor dat leerlingen les krijgen voor de kernvakken met de eigen groep en daarnaast gemengd zijn met een reguliere stamklas pro. In een enkel geval is dat een bewuste keuze, omdat een leerling die niet doorstroomt naar het vmbo dan niet helemaal van groep hoeft te wisselen. Het aantal leerlingen dat deelneemt aan een pro-vmbo-klas fluctueert over de jaren. Bij het allereerste cohort lag het aantal leerlingen per pilotschool tussen de 6 en 19 leerlingen⁵, in schooljaar 2023-2024 tussen de 4 en 24 bij de eerste tranche scholen en tussen de 2 en 8 leerlingen bij de tweede tranche scholen.

Hoeveel **vakken** onderbouwklas-leerlingen **op vmbo-niveau** volgen verschilt per school. Op vijf scholen worden in ieder geval de kernvakken Nederland, Engels, rekenen en wiskunde gegeven. Op 21 scholen gaat het om minimaal de kernvakken en daarnaast vakken als natuur-/scheikunde (nask), economie of biologie. Op één van de scholen volgen de leerlingen in drie jaar tijd het hele vmbo-onderbouwprogramma.

Doorgaans zijn er zowel **pro- als vmbo-docenten** betrokken bij het onderwijs aan de pilotleerlingen. Op zeven scholen worden de lessen gegeven door pro-docenten. Soms als bewuste keuze, soms omdat inzet van vmbo-docenten (formatietechnisch of door ziekte) niet gelukt is. In een enkel geval zijn er voormalig vmbo-docenten aan de pro-school verbonden. Bij één school is omwille van een passender benadering van de doelgroep afgestapt van meerdere vmbo-docenten voor de klas en worden de lessen gegeven op het pro door een pro-docent die is aangetrokken vanuit het basisonderwijs. Bij 20 scholen zijn zowel vmbo- als pro-docenten betrokken bij het lesgeven aan de onderbouwklas. De vmbo-docenten zijn veelal docenten met affiniteit voor pro-leerlingen en de pro-benadering, al is dat voor sommige docenten soms best even wennen. Omgekeerd steken pro-docenten ook wat op van de meer cognitieve/diplomagerichte aanpak van het vmbo.

⁵ Met een uitschieter van 42 leerlingen bij een school die alle eerstejaars pro-leerlingen in de pilot plaatste.

Inrichtingskenmerken met variatie tussen scholen

- Overstapmoment vmbo;
- Onderwijslocatie;
- Begeleiding leerlingen;
- Overstap naar vmbo (samenstelling);
- Uren op de vmbo-locatie tijdens de onderbouwklas.

Het **moment van overstap** naar het vmbo en daarmee de duur van de onderbouwklas varieert tussen de deelnemende scholen. Er zijn 11 scholen die een onderbouwklas hebben met een duur van één jaar, dertien scholen hanteren een duur van twee jaar en twee scholen een duur van drie jaar. Waar de laatste twee scholen al langere tijd een duur van drie jaar aanhouden, is er bij de overige scholen af en toe sprake van een duur van anderhalf jaar of van een 'switch'. Als reden daarvoor wordt bijvoorbeeld aangevoerd: *"We zien het in 99 procent van de gevallen binnen een jaar."* Er is dus geen sprake van een 'standaardduur' van de onderbouwklas, ook hierin wordt door alle scholen maatwerk toegepast. Als een leerling klaar bevonden wordt voor de overstap naar het vmbo, zal deze niet onnodig lang 'vastgehouden' worden in de onderbouwklas. Dat geldt ook andersom. Als duidelijk is dat leerlingen het niveau op het vmbo niet aankunnen of (zelf) liever op het pro blijven, dan blijft de leerling niet in de onderbouwklas, maar gaat soms een versnelde route in richting de entree-opleiding. Helder is ook dat met een verschil in duur een leerling soms overstapt naar leerjaar 1 of 2 van het vmbo en soms in de bovenbouw van het vmbo instroomt. Ook kunnen regionale omstandigheden een rol spelen. Zo is er een school in een regio waar het vmbo alleen een bovenbouwlocatie kent. Wanneer leerlingen in de onderbouw al zouden overstappen zou dat betekenen dat ze nog een overstap moeten maken om naar de bovenbouw te gaan. Bij een enkele school zit aan de onderbouwklas een proefperiode of een proefplaatsing op het vmbo vast (bijvoorbeeld meteen na de kerstvakantie in het tweede jaar van de onderbouwklas), waarna de leerling definitief wordt overgeschreven.

Op negen scholen krijgen leerlingen in de onderbouwklas alleen les op de **locatie** van het pro. Dat betekent overigens niet dat leerlingen dan ook uitsluitend les krijgen van pro-docenten. Zo vertelt een school: *"Vmbo-docenten komen naar de pro-school en geven les, ook aan de 'reguliere' pro-leerlingen. De vmbo-docenten zien dat ook als een stap in hun eigen ontwikkeling. Vmbo-docenten zien wat deze pilotleerlingen nodig hebben op het pro en doorlopend op het vmbo. Daardoor kun je meer maatwerk bieden. Door de blik van de vmbo-docenten heb je nog scherper in beeld in hoeverre deze leerlingen kunnen slagen op het vmbo."* Op acht scholen hebben leerlingen aanvankelijk les op het pro en maken ze gefaseerd de overstap naar het vmbo, bijvoorbeeld doordat ze in het tweede jaar een deel van de vakken of meerdere dagdelen daar volgen, gecombineerd met een vmbo-basisklas. Sommige scholen beschrijven dit als 'jaarlijks gepuzzel'. In hoeverre dat lukt is mede afhankelijk van hoe groot de basisklassen in het vmbo zijn. Op negen scholen volgen de leerlingen van de onderbouwklas zowel les op het pro als op het vmbo. Onder deze scholen zijn bijvoorbeeld enkele scholen waar pro en vmbo onder één dak zitten. Een ander voorbeeld van een gedeeld programma van een pro-school die een onderbouwklas heeft van een jaar: *"In het eerste half jaar zijn de onderbouwklasleerlingen drie dagen op de groene vmbo-school en twee op het pro, in het tweede half jaar zijn ze drie dagen op een andere vmbo-school en twee op het pro. Dit biedt ook mogelijkheden voor een goede oriëntatie. De leerlingen worden vergezeld door een docent van de groene school, die meegaat naar beide scholen. De sociaalemotionele begeleiding/leerloopbaantrajecten volgen ze op de pro-school. Deze leerlingen profiteren van het beste van twee werelden! We hebben dat zo georganiseerd, omdat docenten moeite hadden bij de groep leerlingen die ertussenin valt in te schatten welke manier van leren het best past. Het jaar onderbouwklas is er om uit te zoeken wat het best past. Dat lukt het best meteen in die setting. Leerlingen maken dus wel elke week een gebouwenwissel (per fiets), maar zitten wel altijd met dezelfde groep samen en krijgen les van een beperkt aantal docenten: twee mentoren van de pro-school en twee docenten van het vmbo verzorgen 90*

procent van de theorielessen." Op een school krijgen door de unieke (eiland-)situatie van de school leerlingen van meet af aan alleen les op de vmbo-school, samen met de vmbo-basisleerlingen. Dat voorkomt dat ze anderhalf tot twee uur moeten reizen naar de pro-school.

Er is één school die aangeeft dat leerlingen in de onderbouwklas minder **begeleiding** krijgen dan de reguliere pro-leerlingen. De school licht toe: *"Dat zit vooral in het tweede jaar van de onderbouwklas. Dan moeten leerlingen twee dagen per week zelf naar het vmbo en ook zelf in de gaten houden of er roosterwijzigingen zijn. Dat is echt anders dan in het pro, waar ze met de mentor samen een dagstart maken en de mentor vertelt hoe de rest van de dag eruit ziet."* Op 21 scholen is de omvang van de begeleiding gelijk aan dat voor 'reguliere' pro-leerlingen: *"Ze krijgen op vmbo-basisniveau les in de sfeer van praktijkonderwijs, met de pedagogische duidelijkheid en vriendelijkheid van het pro. Dat geeft ze het zetje om na twee jaar de overstap te kunnen maken. Op 12-jarige leeftijd instromen in het vmbo zat er nog niet in, maar na twee jaar zie je of ze op het vmbo thuishoren."* Wel is de begeleiding vaak anders van inhoud, namelijk sterker gefocust op wat er nodig is om in het vmbo te slagen. Op vijf scholen krijgen onderbouwklassen meer begeleiding dan 'reguliere' pro-leerlingen. Een voorbeeld: *"We zitten er meer bovenop om in maart een voorlopig en kort daarna een definitief advies te kunnen geven, buiten de cijferlijst om. Elke zes weken is een leerlingbespreking waarbij de vmbo-docenten, de eigen mentor, de orthopedagoog van het pro en van het vmbo en de ondersteuningscoördinator aansluiten, om de voortgang te monitoren. Sinds kort sluiten ook de praktijkdocenten vmbo aan. Zo is het beeld compleet. Soms is het beter als een leerling op pro blijft en zie je de stress van die leerling afvallen. Soms zijn er leerlingen die best diplomagericht onderwijs zouden kunnen volgen, maar gedragsmatig beter op hun plek zijn op het pro."* In een enkel geval worden leerlingen - op afstand - ook na de overstap nog door een mentor van het pro begeleid. De meeste scholen beschouwen leerlingen na de overstap als 'vmbo-leerlingen die vallen onder de vmbo-begeleidingsstructuur.'

De **overstap naar het vmbo** - en dat kan betekenen naar leerjaar vmbo 1, vmbo 2 of vmbo 3 - wordt doorgaans per individu gemaakt. Voor een deel komt dat door het maatwerk (een leerling maakt de overstap op het moment dat hij/zij eraan toe is), maar het hangt ook samen met de school- en profielkeuze. Op 21 scholen maken leerlingen als individu de overstap, waarbij het uiteraard zo kan zijn dat alle leerlingen uit de onderbouwklas die de overstap maken dat tegelijk doen. Dus ook al maken leerlingen op hetzelfde moment de overstap, hetgeen overwegend gebeurt op vier scholen, dan nog blijven ze niet bij elkaar vanwege een verschillende profielkeuze. Daarbij wordt soms melding gemaakt van 'plaatsingsproblematiek'. *"De vmbo-klassen leerjaar 2 zitten al vol. Daardoor wordt de plaatsing van de pro-vmbo-leerling steeds lastiger en moet nóg eerder in het traject duidelijk zijn naar welke vmbo-school de leerling wil na het pro. Nu is de afspraak dat leerlingen en ouders al in mei van het eerste jaar moeten aangeven naar welke vmbo-school ze willen, opdat het vmbo er rekening mee kan houden dat er nog twee of vier leerlingen bijvoorbeeld bijkomen. Deze school is een regioschool. Leerlingen willen liever naar een school in hun omgeving. Dit geeft extra druk mee voor leerlingen en ouders en is een besprekspunt met de directies"*.

Op één school blijft de groep als klas bij elkaar bij de overstap naar het vmbo. Op deze (groene) school is de 'kansklas' een derde stroom/leerroute geworden naast de route pro en vmbo, in hetzelfde gebouw. Leerlingen hebben ook op hetzelfde moment pauze. Na de eerste twee jaren kansklas volgt er een derde jaar (vmbo 2), dat inbegrepen is in de kansklas en waarin leerlingen nog ingeschreven staan op het pro. Ze doen dus de onderbouw van het vmbo in drie jaar volgens het vmbo-rooster, zonder pro-vakken.

Vaak klinkt het geluid dat sommige leerlingen - met hun ouders - tijdens de onderbouwklas zelf tot de conclusie komen, dat ze beter op hun plek zijn op het pro. Soms is er voor die leerlingen een versnelde entreeroute mogelijk of zijn er niveaugroepen in het pro.

De regeling stelt dat 'pro-leerlingen maximaal **500 klokuren per schooljaar** les mogen volgen op een vmbo-locatie, eventueel gezamenlijk met vmbo-leerlingen.' Ook op dit punt verschillen de scholen. Zo zijn er scholen bij waarbij leerlingen gedurende de onderbouwklas alleen op de pro-locatie leskrijgen en scholen die de 500 klokuren overschrijden. Er zijn 17 scholen die onder of op de norm van 500 uur uitkomen en 10 scholen die de norm overschrijden. Voorbeelden van hoe scholen met meer dan 500 uren les op de vmbo-locatie het programma organiseren:

- Leerlingen volgen in drie jaar tijd het hele vmbo-onderbouwprogramma en doen in hun laatste jaar vmbo 2 (in een school met pro en vmbo in één gebouw);
- Het eerste half jaar zijn de onderbouwklasleerlingen drie dagen op de ene vmbo-school en twee dagen op het pro. In het tweede half jaar zijn ze drie dagen op de andere vmbo-school en twee dagen op het pro, onder begeleiding van een vmbo-docent, die meegaat naar beide scholen;
- Leerlingen starten het eerste jaar in het pro en gaan na de herfstvakantie een halve dag naar het vmbo. Na de kerst wordt dat 2,5 dag op het vmbo en vanaf februari drie hele schooldagen. De leerlingen worden dan verdeeld over de vijf vmbo-basisklassen, twee of drie leerlingen worden aan een passende basisklas toegevoegd;
- Tijdens het derde jaar van de pilot gaan leerlingen op een praktijkvak na volledig mee in het vmbo-rooster op het vmbo;
- In het eerste jaar van de pilot volgen de leerlingen 16 uur les op het vmbo aan de overkant. In het tweede jaar draaien ze vrijwel helemaal mee met twee klassen van vmbo-basis;
- De leerlingen van de onderbouwklas krijgen gemengd les met vmbo-leerlingen in één gebouw. Ze volgen het reguliere programma van vmbo-basis, maar dan in een kleinere setting, zonder praktijkvakken.

2.6 Veranderingen gedurende de pilotjaren

De meeste scholen hebben bij de start van de pilot voor een aanpak en uitvoering van de onderbouwklas gekozen en hebben die doorgezet, met hier en daar wat aanpassingen/verbeteringen. Zo zegt een school: *"We worden steeds beter in de manier van werken die we gekozen hebben."* Een andere school geeft aan: *"De onderbouwklas is steeds meer ingebed geraakt en geborgd in de organisatie."* Een school stopt - zoals zij al hadden gepland bij de start - na dit schooljaar met de pilot en overweegt om de werkwijze in het eerste jaar (de observatieperiode) te handhaven. De komst van een nieuwe coördinator van de onderbouwklas vormt bij een aantal scholen aanleiding voor aanpassingen.

Er zijn tal van geplande veranderingen in de loop van de pilot doorgevoerd die te maken hebben met (extra) vakken en aantal uren op het pro of vmbo. Een school vertelt: *"We hebben een oriëntatie/proefplaatsing op de vmbo-scholen doorgevoerd en een meeloopdag. Aan het eind van de onderbouwklas presenteren leerlingen met een PowerPoint wat ze geleerd hebben."* Ook de inzet van (vmbo-)docenten is hier en daar nogal eens gewijzigd, soms door overmacht (bemensingsproblemen, uitval), soms als bewuste keuze, omdat men bijvoorbeeld merkte dat 'in- en uitvliegende vmbo-docenten' minder geschikt zijn voor de structuur, rust en het opbouwen van een relatie met leerlingen. Op andere pro-scholen is de keuze gemaakt om juist vmbo-docenten naar binnen te halen. Eén van de grootste wijzigingen is die in (het terugbrengen van) de duur van de onderbouwklas, bijvoorbeeld van twee naar één jaar. Ook heeft een aantal scholen veel aandacht besteed aan goede communicatie in het samenwerkingsverband rond de aanmeldingen voor pro-vmbo.

Op de meeste scholen wordt jaarlijks bekeken welke aanpassingen nodig zijn. Dat gebeurt bijvoorbeeld in een stuurgroep. Zeker ook in situaties waar er meer dan twee organisaties betrokken zijn vraagt de onderbouwklas

jaarlijks behoorlijk wat afstemming en financieel geregeld. Behalve in afstemming van het programma (lesmethode, boeken, programma van toetsing en afsluiting) gaat het ook om zaken als loopbaanoriëntatie en -begeleiding (LOB) (met het oog op de profielkeuze), begeleiding en de organisatie van allerlei zaken om het onderwijs heen, zoals roosters, administratiesystemen, ouderavonden, informatieavonden, schoolreisjes en andere praktische zaken zoals bijvoorbeeld kluisjes. Deze afstemming blijft aandacht vragen.

3 Samenwerken aan de onderbouwklas pro-vmbo

De samenwerking tussen pro en vmbo berust veelal op een gezamenlijke visie en een gemeenschappelijk belang. Onderlinge afstemming blijft een jaarlijks terugkomend fenomeen, waarbij praktische en organisatorische aspecten aandacht vragen.

Pro- en vmbo-scholen doen als combinatie mee aan de pilot vanuit de gedachte dat beide scholen samenwerken aan de onderbouwklas. Hoe dat invulling krijgt en welke onderlinge afspraken daarover worden gemaakt, is aan de scholen zelf. Daarvoor bestaan geen richtlijnen. Gedurende de pilot is er - zonder aanvullende bekostiging hiervoor - door veel scholen hard gewerkt aan de samenwerking.

3.1 Verloop van de samenwerking

De grote meerderheid van de pro-scholen is (zeer) tevreden met de samenwerking met het vmbo. Het aantal vmbo-scholen waarmee een pro-school in het kader van de pilot samenwerkt varieert van één tot zes. Als er sprake is van meerdere vmbo-samenwerkingspartners zijn er doorgaans één of twee scholen waarmee intensiever wordt samengewerkt, bijvoorbeeld doordat vmbo-docenten lesgeven aan de onderbouwklas pro-vmbo. Het gaat zowel om combinaties van vmbo- en pro-scholen 'onder één dak' als scholen die op (enige) afstand van elkaar liggen.

Op een paar plekken heeft de samenwerking wel wat voeten in aarde gehad of is er, zoals men dat zelf uitdrukt, 'een dipje geweest'. Waar men aanvankelijk vooral in de 'eigen bubbel' handelde, gericht was op de eigen school en 'vergat' rekening te houden met de pilotgroep (bijvoorbeeld t.a.v. kluisjes), is dat bij de huidige samenwerking niet meer aan de orde. Desalniettemin 'leeft' de onderbouwklas doorgaans wel meer op het pro dan op het vmbo. Naarmate de rol van het vmbo groter is, heeft er meer afstemming ('met elkaar uitvinden') moeten plaatsvinden in de beginfase, vooral op organisatorisch en praktisch gebied. Die afstemming blijft jaarlijks bestaan en is, zeker waar het om samenwerking met meerdere scholen gaat, intensief. *"De organisatie eromheen vraagt voortdurende afstemming, ook rond de communicatie en over de financiën. Pro betaalt het grootste deel en het vmbo levert de mensen."* Fysieke afstand tussen het pro en het vmbo vormt doorgaans geen drempel. Wel moeten de lesgevende vmbo-docenten op tijd het pro kunnen bereiken, of andersom de pilotleerlingen het vmbo. In een enkel geval vormt de regionale situatie met een aparte locatie van de vmbo-onderbouw en de vmbo-bovenbouw wel aanleiding om de overstap niet al tijdens de onderbouw te laten plaatsvinden.

Gedurende de pilot is soms sprake van wisselende tevredenheid over de samenwerking, onder andere vanwege personeelwisselingen vanaf de kant van het vmbo. Daardoor ontstaat het gevoel dat men steeds opnieuw moet starten. Op scholen die tevreden zijn klinkt juist het geluid dat er continuïteit is en dat vroegtijdig bekend is dat men kan rekenen op de inzet van vmbo-docenten. Ook verminderde aandacht van het (vmbo-)management wordt als reden voor minder tevredenheid over de samenwerking aangevoerd. Op een paar plekken is de samenwerking nog verkennend van aard. Waar pro- en vmbo-scholen in hetzelfde gebouw zitten is men meestal dik tevreden over de samenwerking. Maar er zijn zeker ook samenwerkingsrelaties van scholen die niet op dezelfde plek zitten of onder hetzelfde bestuur vallen, waar de relatie heel soepel en goed loopt.

3.2 De rol van het vmbo

De rol van het vmbo is bij de meeste pilots niet of nauwelijks veranderd sinds de start van de pilot. Een enkele keer is in dit verband melding gemaakt van meer uren voor de vmbo-docent of een duidelijker opbouw van het programma. Ook komt het voor dat de rol van het vmbo kleiner is geworden, doordat het pro het programma 'in eigen hand' heeft genomen. Deze school vertelt: *"We hebben wel contact via de beroepsgerichte vakken. Door de rol van Sterk Techniekonderwijs is het contact tussen pro en vmbo toegenomen, vooral rond de praktijkvakken. De vakdocenten zijn heel enthousiast. We hebben gezamenlijke sectorkeuzeavond. Dat heeft echt voor een boost gezorgd. Dat willen we ook graag voor het profiel Zorg & Welzijn."*

Wat op een aantal scholen wel veranderd is, is het gevoel over de pro-vmbo route. *"Waar het voorheen een ingehuurde groep vmbo-docenten betrof, werken we nu met een vaste club. Daardoor is eigenaarschap ontstaan aan beide kanten."* Een school omschrijft dat als *"samen denken vanuit de leerling"*.

Terugkoppeling/feedback op hoe de leerlingen het in het vmbo doen verloopt op verschillende manieren. Door een monitor waarmee de leerlingen op het vmbo worden gevolgd en nader inzicht ontstaat in waarom de ene leerling wel het diploma behaalt en de andere niet. Verder worden genoemd: leerlingenbesprekingen, via de mentor(en), via vmbo-docenten, via georganiseerde overleggen tussen zorgcoördinatoren van alle betrokken scholen of door overleg tussen mentoren van beide kanten op meerdere momenten in het jaar. Ten gevolge van de terugkoppeling worden er soms bijstellingen gedaan, bijvoorbeeld in het aanbod aan vakken waarvan is vastgesteld dat leerlingen die 'tekortkomen' (bijvoorbeeld biologie of economie). Op een klein aantal plekken (tweede tranche) is terugkoppeling nog niet aan de orde, omdat er nog geen leerlingen in de bovenbouw van het vmbo zitten.

3.3 Bevorderende en belemmerende factoren voor de samenwerking

Verschillende factoren worden als essentieel beschouwd voor de samenwerking. Korte lijnen, goede communicatie, een gezamenlijke ambitie en bereidheid tot aanpassen, betrokkenheid op alle niveaus in beide scholen inclusief bestuurlijke dekking, goede afspraken, kennis en affiniteit met de doelgroep en elkaars taal begrijpen. *"Er op een gelijkwaardige manier samen inzitten"* stelt een school. Sinds de start van de pilot was de wil groot om samen te werken in het belang van leerlingen. Voor het vmbo zit de motivatie om aan te haken in de herkenning van de doelgroep van de pilot en het belang om doorstroom van vmbo-leerlingen naar het pro te voorkomen (en daarmee faalervaringen en demotivatie). Op een aantal scholen geeft men aan dat door de onderbouwklas het gevoel ontstaan is dat men samen verantwoordelijk is voor de leerlingen, los van waar een leerling ingeschreven staat.

Vaak is er een contactpersoon of coördinator aangesteld die zorgt voor de verbinding. Soms loopt dat via mentoren. Omgekeerd maken geringe ambitie/urgentiegevoel of een wankele inrichting de samenwerking kwetsbaar. Zo vertelt een school: *"Het voelt niet als een gedeelde route. Het vmbo blijft ernaar kijken als 'hun route en hun leerlingen'"*.

Knelpunten die gedurende de pilot genoemd zijn, zijn doorgaans praktisch van aard (bijvoorbeeld roostertechnische aansluiting, volgsystemen, methoden/boeken etc.). Daarnaast zijn er ook knelpunten genoemd die te maken hebben met de organisatie van de onderbouwklas, zoals de al genoemde wisselingen van docenten, problemen met bemensing/formatie, weinig aandacht van het management en onbekendheid van de route bij het vmbo. Een ander al genoemd organisatorisch knelpunt is de groepsgrootte. Als groepen te klein zijn in het pro of als de groepen in vmbo-basis te groot worden, bemoeilijkt dat het in stand houden en functioneren van een

onderbouwklas. Verder wijst een aantal scholen erop dat samenwerking en afstemming rond de onderbouwklas om financiële middelen vraagt. Een coördinator rekent voor dat een inzet van 0,2 fte per week nodig zou zijn om de organisatie draaiende te krijgen: de coördinatorrol, overleg, organisatie en extra leerlingenbesprekingen. In één geval is de samenwerking tijdelijk stil komen te liggen ten gevolge van leerlingkrimp en financiële tekorten in het samenwerkingsverband. Dat bij organisatorische knelpunten de onderbouwklas toch hervat wordt/doorgaat, komt vooral doordat men de meerwaarde ervan ziet.

4 Schoolloopbaan van de pilotleerlingen

De instroom in de onderbouwklas vertoont na een dip in coronajaar 2020-2021 weer een gestage groei. Twee jaar na de instroom in de onderbouwklas is rond de 40 procent van de leerlingen doorgestroomd naar het vmbo en zit ruim 40 procent nog steeds op het pro. Voor het allereerste instroomcohort is bekend dat 35 procent een mbo-opleiding is gestart en op weg is naar het behalen van een startkwalificatie.

Onderdeel van de monitor is het in kaart brengen van de leerlingenaantallen die instromen in de onderbouwklas pro-vmbo en het volgen van hun schoolloopbaan vanaf het moment van instroom. Dit is opgevraagd bij de deelnemende pro-scholen via een speciaal daarvoor ontwikkeld formulier (zie Bijlage C), vanwege het ontbreken van een centrale registratie van de leerlingen op het niveau van de pilot⁶. Door een groot deel van de scholen zijn deze gegevens voor alle pilotjaren aangeleverd (19 scholen uit tranche 1 en 5 scholen uit tranche 2). De schoolloopbaangegevens zijn geanalyseerd en geven gezamenlijk een zo compleet mogelijk beeld van de totale instroom in de pilot en van het vervolg na de onderbouwklas.

4.1 Instroom in de onderbouwklas pro-vmbo

De deelnemende scholen in tranche 1 hebben in vijf achtereenvolgende jaren een nieuw cohort onderbouwklas pro-vmbo kunnen starten binnen de pilotperiode. Voor de scholen uit tranche 2 zijn dat er drie. Figuur 4.1 geeft de totale instroomaantallen per pilotjaar weer, waarbij onderscheid is gemaakt per tranche. Daaruit blijkt voor tranche 1 dat de instroom in de eerste twee pilotjaren is gestegen van 182 naar 240 leerlingen. Dit hangt mogelijk samen met de late toekenning van de pilot, waardoor er in het eerste jaar minder goed tot helemaal niet vooraf geselecteerd kon worden. Daar was voor schooljaar 2020-2021 veel meer tijd voor. Na dat schooljaar daalde de totale instroom naar 216 leerlingen. Waarschijnlijk heeft dit te maken met corona en het uitblijven van de eindtoetsen in het basisonderwijs, waardoor er kansrijk geadviseerd werd en er mogelijk meer leerlingen die tot de potentiële doelgroep van de pilot behoorden instroomden op het vmbo. Na schooljaar 2021-2022 is de instroom bij tranche 1 gestaag gegroeid.

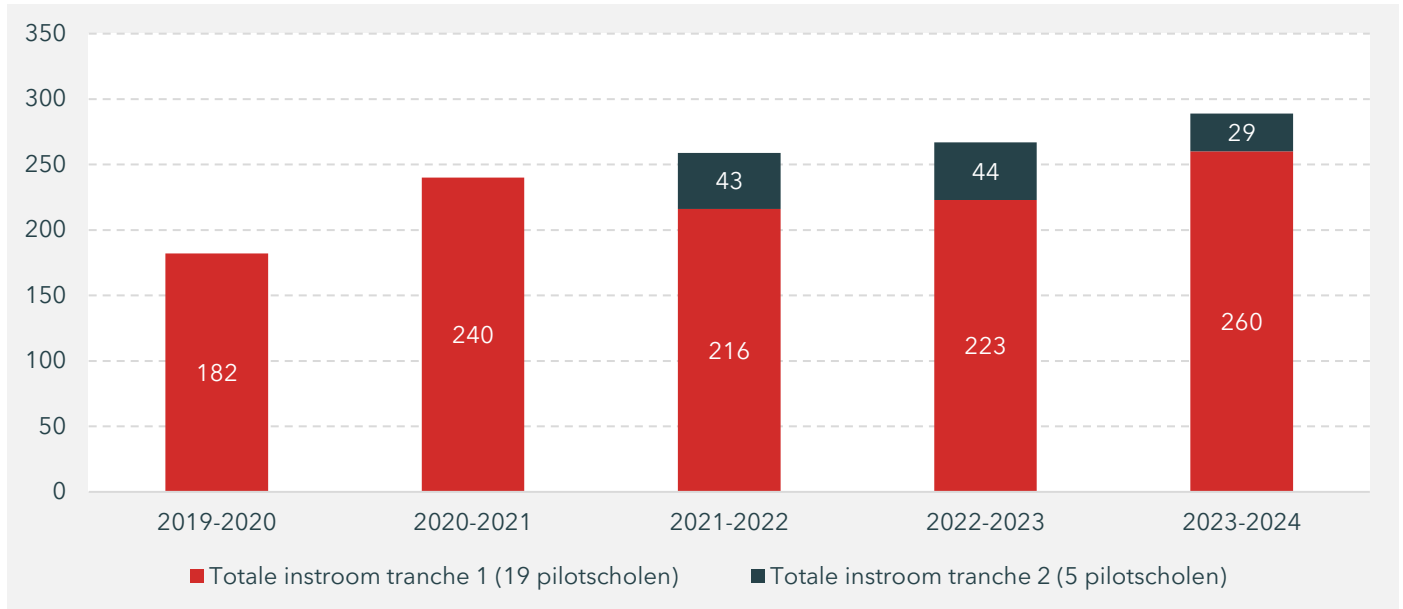
De totale instroom bij de vijf deelnemende scholencombinaties van tranche 2 was in de voor hun eerste twee pilotjaren nagenoeg constant: 43 in schooljaar 2021-2022 en 44 in schooljaar 2022-2023. In het huidige schooljaar is de totale instroom gedaald naar 29 leerlingen. Bij alle vijf de scholen zijn de instroomaantallen lager dan een schooljaar eerder. Het aantal aanmeldingen ontwikkelt zich autonoom en is jaarlijks afhankelijk van het aanbod. Wel gaven sommige scholen aan terughoudend te zijn met communicatie over (het bestaan van) de onderbouwklas.

De variatie in de instroom per school fluctueert door de tijd, zie Tabel 4.1. Voor tranche 1 was de instroom in het eerste pilotjaar minimaal 0 en maximaal 19 leerlingen en in de laatste pilot tussen de 4 en 22 leerlingen. De gemiddelde instroom varieert van 9,6 tot 13,7 leerlingen per school. Voor tranche 2 is de variatie in de instroom iets kleiner, namelijk tussen de 0 en 16 leerlingen in het eerste pilotjaar en tussen de 2 en 8 leerlingen in het laatste

⁶ Er wordt namelijk niet centraal geregistreerd bij DUO welke leerlingen ingeschreven op het pro deelnemen aan de pilot onderbouwklas pro-vmbo.

pilotjaar. Hierdoor valt ook de gemiddelde instroom per school lager uit: 8,6 leerlingen in het eerste pilotjaar en 5,8 in het laatste pilotjaar.

Figuur 4.1 De instroom bij tranche 1 vertoont een dip na coronajaar 2020-2021

Bron: Gegevensuitraag schoolloopbaan deelnemende pilotleerlingen, bewerkingen SEO en Bureau Turf

Tabel 4.1 De variatie in de instroom tussen scholen fluctueert per jaar

	2019-2020	2020-2021	2021-2022	2022-2023	2023-2024
Tranche 1					
minimale instroom per school	0	0	3	2	4
maximale instroom per school	19	24	17	16	22
gemiddelde instroom per school	9,6	12,6	11,4	11,7	13,7
Tranche 2					
minimale instroom per school			0	4	2
maximale instroom per school			16	14	8
gemiddelde instroom per school			8,6	8,8	5,8

Bron: Gegevensuitraag schoolloopbaan deelnemende pilotleerlingen, bewerkingen SEO en Bureau Turf

4.2 Vervolg na de onderbouwklas

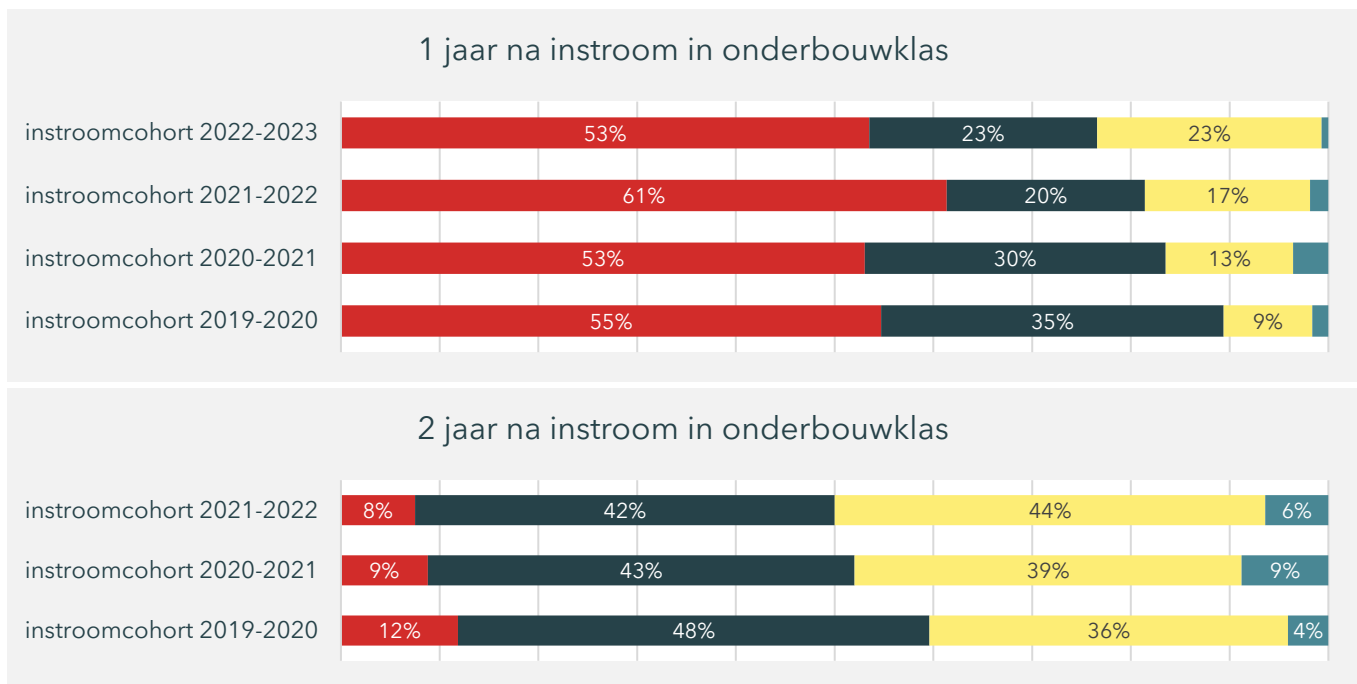
Binnen de pilot worden verschillende determinatiemomenten gehanteerd voor eventuele doorstroom naar het vmbo (zie Figuur 2.1). De pilotregeling biedt de ruimte hier maximaal drie jaar voor uit te trekken, maar dit wordt op slechts twee scholen gehanteerd. De overige pilotscholen maken de keuze één of twee jaar na instroom in de onderbouwklas.⁷ Omdat de pilot vijf jaar loopt, is het mogelijk om de werkelijke schoolloopbaan van de

⁷ Een uitzondering hierop is één pilotschool die maatwerk toepast.

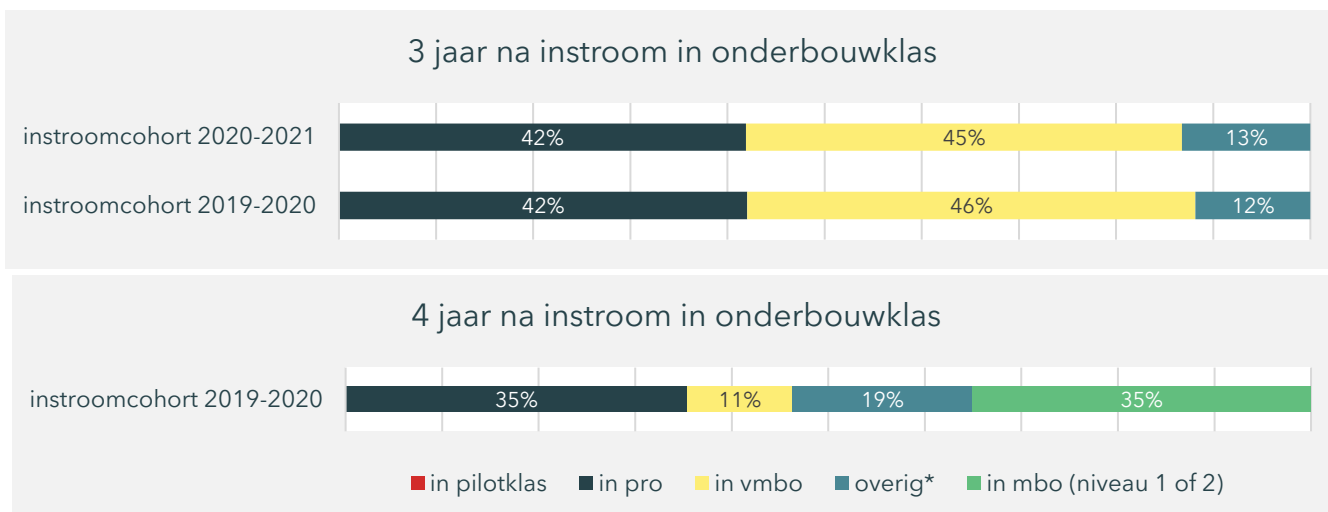
pilotleerlingen als groep⁸ inzichtelijk te maken. Hierbij geldt dat dit het meest uitgebreid bekeken kan worden voor het eerste instroomcohort, namelijk tot en met vier jaar na de instroom in de pilot (jaar 1 tot en met 5 in het vo). Voor dit cohort blijkt dat 46 procent van de leerlingen is doorgestroomd naar het vmbo, waarvan het merendeel (78 procent) na twee jaar na de instroom in de onderbouwklas. 42 procent zat op dat moment nog op het pro. Gelijksortige percentages gelden voor het tweede instroomcohort in de pilot. 45 procent van de leerlingen behorend bij die lichter is doorgestroomd naar het vmbo en 42 procent volgt onderwijs op het pro. Voor het derde instroomcohort is de schoolloopbaan tot en met twee jaar na de instroom in de onderbouwklas bekend. In vergelijking met de voorgaande twee cohorten is de doorstroom naar het vmbo op dat moment iets hoger, namelijk 44 procent. Dat aandeel is nagenoeg gelijk aan het aandeel leerlingen van de eerste twee cohorten dat drie jaar na de instroom is doorgestroomd naar het vmbo. Omdat leerlingen van het derde cohort ook drie jaar na de instroom kunnen doorstromen naar het vmbo, kan de uiteindelijke totale doorstroom naar het vmbo hoger uitvallen dan bij de voorgaande twee cohorten. Hierbij dient nogmaals te worden opgemerkt, dat het doel van de onderbouwklas en pilot niet is om zoveel mogelijk leerlingen naar het vmbo te krijgen. Het gaat om het vinden van de best passende plek in het onderwijs.

Voor het eerste instroomcohort is ook bekend hoeveel leerlingen vier jaar na de instroom op het mbo zitten, dan wel via doorstroom vanuit het pro dan wel via doorstroom vanuit het vmbo. Dit betreft 35 procent van het totaal aantal leerlingen, wat wederom aantoont dat een aanzienlijk deel van de pro-leerlingen op weg is naar het behalen van een startkwalificatie.

Figuur 4.2 Ongeveer de helft van de eerste twee instroomcohorten is doorgestroomd naar het vmbo

⁸ Het is niet mogelijk gebleken om de schoolloopbaan van alle pilotleerlingen individueel te volgen. Er bestaat namelijk niet zoiets als een elementcode waarmee de leerlingen geïdentificeerd kunnen worden in het Register onderwijsdeelnemers (ROD, voorheen BRON).

* onder overig vallen leerlingen die van school af zijn gegaan (bijvoorbeeld vanwege een verhuizing of doorstroom naar vso), leerlingen die in een versnelde route richting een entreeopleiding zitten of leerlingen die zijn gaan werken.

Bron: Gegevensuitraag schoolloopbaan deelnemende pilotleerlingen, bewerkingen SEO en Bureau Turf

5 Meerwaarde, succesfactoren en neveneffecten van de onderbouwklas pro-vmbo

De meerwaarde van de onderbouwklas wordt alom herkend en beperkt zich niet tot het vinden van de juiste plek voor leerlingen. Leerlingen worden op vmbo-niveau uitgedaagd en ervaren daardoor ook zelf wat de beste plek voor hen is in het onderwijs. Basisscholen dienen goed geïnformeerd te zijn over de doelgroep van de onderbouwklas om te voorkomen dat zij leerlingen aanmelden om oneigenlijke redenen.

Na vijf jaar ervaring opdoen met de onderbouwklas pro-vmbo is de vraag wat de opbrengsten ervan zijn en welke lessen getrokken kunnen worden. Leidt het maatwerktraject tot een betere plek in het onderwijs en meer kansen voor leerlingen op de grens van pro en vmbo?

5.1 Meerwaarde voor verschillende actoren

Alle deelnemende pilotscholen beschouwen de onderbouwklas van meerwaarde. Het succes van het verloop van de pilot lijkt mede te zitten in het feit dat de meerwaarde van de onderbouwklas duidelijk wordt gevoeld en op meerdere niveaus: voor de leerlingen/ouders, docenten (pro- en vmbo)/de school en het samenwerkingsverband.

- Voor deelnemende leerlingen is het een kans om vanuit een rustige setting met extra tijd en een aanbod plus begeleiding op maat te ontdekken welk niveau het best past en wat het vmbo-niveau vraagt. De route vanuit pro-vmbo biedt een positieve kans voor leerlingen die op de grens zitten en die een directe overstap naar het vmbo-niveau niet hadden gered (en dan mogelijk een faalervaring hadden opgedaan). Er is dus een positief alternatief voor het bieden van 'het voordeel van de twijfel' (met risico op niet lukken). Met de onderbouwklas krijgen de deelnemers een kans om sterker in hun schoenen en beter voorbereid geleidelijk de overstap naar het vmbo te kunnen maken. *"Voor deze leerlingen is het het grootste feest: ze zijn trots dat ze iets meer kunnen en dat ze gezien worden. Dat maakt ze supergemotiveerd!"* De onderbouwklas heeft effect op de motivatie en het gevoel van eigenwaarde/zelfvertrouwen van leerlingen.
- Voor leerlingen die de overstap niet maken is er ook winst, die ofwel zit in (zelf) ervaren hebben dat ze in het pro op de goede plek zitten, ofwel in dat gezien is dat zij een hoger niveau hebben/meer uitdaging nodig hebben. De laatste groep kan op sommige pro-scholen (versneld) naar een (voorbereidende) entree-route. Daarnaast zijn er ook leerlingen (en hun ouders) die de overstap wel zouden kunnen, maar niet willen maken, omdat zij zich meer thuis voelen op het pro en daar beter op hun plek zijn.
- Voor leerlingen met een migratieachtergrond die, gerelateerd aan de taalachterstand die zij hebben, een pro-advies krijgen is de onderbouwklas een kans om eruit te laten komen dat deze leerlingen meer in hun mars hebben.
- Ouders krijgen door de onderbouwklas een reëler beeld van wat de meest passende plek voor hun kind is. *"Je ziet dat ouders aanvankelijk sterk gericht zijn op het (vmbo-)diploma."* Gaandeweg verschuift het perspectief naar wat daarna komt. Juist dat perspectief ('je zit niet vast') maakt de onderbouwklas voor ouders een aantrekkelijke optie. Voor sommige ouders betekent de onderbouwklas een manier om geleidelijk te

accepteren dat hun kind op het pro thuishoort. Tegelijkertijd wordt er vaak op gewezen dat dit geen motivatie moet zijn voor een onderbouwklas, maar gezien kan worden als bijvangst.

- Het pro heeft met de onderbouwklas een extra programma-aanbod en kan zo (nog) meer maatwerk bieden aan de leerlingenpopulatie in het pro, op basis van wat zij nodig hebben. Door de onderbouwklas zeggen sommige scholen nog beter naar leerlingen te zijn gaan kijken om daar het aanbod/programma op in te richten. Ook maken pro-scholen melding van een verbeterde samenwerking met het vmbo en soms ook met andere pro-scholen, doordat men een regionale uitwisseling heeft opgezet. Verder geeft men aan dat de schotten tussen pro en vmbo kleiner worden.
- Docenten kunnen bij elkaar in de keuken kijken en kennismaken met de (andere) eisen en vormen van onderwijs. Pro-docenten vinden het fijn als leerlingen succes ervaren en krijgen een inkijkje in wat het vmbo(-niveau)/diplomagericht onderwijs vraagt. De pro-docenten leren van het vmbo, bijvoorbeeld door strakker naar de lesstof en leerlijnen en leervorderingen (gerelateerd aan overgangsnormen) te kijken. *"The best of both worlds"*, aldus een schoolleider. Vmbo-docenten maken kennis met de doelgroep en de werkwijze van het pro. Zo meldt een school: *"Er zit een grote winst in dat de vmbo-docenten kennisgemaakt hebben met het ontwikkelperspectief van pro als kijkwijzer voor vmbo."* Het gaat dan om het vergelijken van leerlingen met hun eigen ontwikkeling in plaats van ten opzichte van het gemiddelde van de klas. Ook dit is een bijvangst van de pilot.
- In sommige samenwerkingsverbanden wordt de onderbouwklas gezien als een verrijking van het aanbod. Het samenwerkingsverband werkt bijvoorbeeld mee door een toelaatbaarheidsverklaring (tlv) voor het pro voor één of twee jaar af te geven. Op een paar plekken is de onderbouwklas nog weinig bekend in het samenwerkingsverband en wordt er gewerkt aan bekendmaking bij de basisscholen. Bekendheid van de onderbouwklas, alsmede veranderingen in het aanbod binnen het samenwerkingsverband hebben volgens een paar scholen tot meer instroom geleid.

5.2 Het succes van de onderbouwklas

Aan de pilotscholen is gevraagd waar zij het succes van de onderbouwklas aan toeschrijven. De letterlijke vraag was: wat doen ze precies anders in de onderbouwklas boven op het aanbod van pro, dat maakt dat een groep geselecteerde leerlingen verder komt? De gegeven antwoorden zijn in te delen in drie categorieën:

1. Succesfactoren in de (pedagogische) benadering van de leerling van de onderbouwklas

Genoemd zijn:

- Rust, extra tijd en begeleiding voor leerlingen die op de grens zitten, om leerlingen in staat te stellen zich te ontwikkelen;
- Hoge verwachtingen scheppen en een duidelijk beeld van wat er verwacht wordt om naar het vmbo te mogen;
- Een kleinschalige, veilige setting waarin leerlingen begeleid worden om aan de methodes, het niveau en het tempo van het vmbo te wennen;
- Een positieve setting waarin leerlingen kunnen laten zien wat ze in hun mars hebben, na een voor veel leerlingen negatieve ervaring in het basisonderwijs, waarin ze buiten de klas vielen. In de onderbouwklas raken de leerlingen beter in hun element en dat is nodig om je te kunnen ontwikkelen en om te leren;
- De combinatie met vmbo-expertise op cognitief gebied: de leerling in een lerende situatie, en vanuit pro het zwaartepunt (de basis) in de begeleiding met expertise van het sociaal-emotioneel functioneren;
- Goede en warme overdracht;
- Het geloof/vertrouwen van een schoolteam dat deze leerlingen het kunnen;

- Aandacht voor en inzicht in de 'zachte' criteria (vaardigheden en houding);
- Beperkt aantal docenten voor de klas (in enkele gevallen één docent).

2. Succesfactoren voor het functioneren van de onderbouwklas

Deze categorie omvat factoren die ook als randvoorwaarden opgevat zouden kunnen worden. Het gaat dan onder andere om:

- Factoren die van belang zijn voor de samenwerking met het vmbo, zoals gedeelde en gezamenlijke ambitie en verantwoordelijkheid voor deze groep leerlingen, korte lijnen, structureel overleg, bereidheid tot aanpassingen etc.;
- Een goede bemensing: de rol van de mentor/pro- en vmbo-docenten die affiniteit hebben met de doelgroep en zien wat deze groep nodig heeft doorlopend op het vmbo. *"Door de blik van de vmbo-docenten heb je nog scherper in beeld in hoeverre deze leerlingen kunnen slagen op het vmbo."*;
- Maatwerk voor (een groep) leerlingen;
- Een goede selectie van de doelgroep en positionering van de onderbouwklas: *"Het moet wel echt kansrijk blijven."* Dat vergt een goede communicatie met het basisonderwijs.

3. (Succes)factoren van invloed op het continueren van de onderbouwklas

De genoemde succesfactoren hangen deels dicht aan tegen positieve effecten die men ziet en de meerwaarde die ervaren wordt van de onderbouwklas. Dat maakt dat men doorgaans de onderbouwklas graag wil doorzetten. Factoren in bredere zin zijn onder andere:

- De pilot heeft de aandacht gericht op wat nodig is voor de groep jongeren die tussen pro en vmbo-basis vallen en geeft de mogelijkheid om voor deze groep gericht te kijken en te leren wat nodig is om een aanbod/route te ontwikkelen. Dat heeft op sommige scholen geleid tot nog meer maatwerk voor leerlingen die niet doorstromen naar het vmbo, in de zin van niveaugroepen voor bepaalde vakken of versnelde entreeroutes;
- De samenwerking tussen pro en vmbo biedt kansen voor ontschotting, wat ten goede komt aan leerlingen. Vmbo-docenten ervaren hoe gemotiveerd de onderbouwklasleerlingen zijn;
- De onderbouwklas is een instrument om doorstroom vanuit het vmbo naar pro te voorkomen;
- Het gegeven dat er, -net als in andere schooltypen-, nu ook een 'dakpanklas' pro-vmbo is;
- De onderbouwklas biedt ook kansen aan 'laatbloeiers' die op het pro zitten;
- De invloed van hoge verwachtingen versus 'pamperen';
- Het bestaan van de onderbouwklas heeft een positieve invloed op het imago van het pro, doordat het perspectief biedt en daarmee het beeld 'eens pro, altijd pro' verandert.

5.3 Neveneffecten en aandachtspunten

Naast de al genoemde meerwaarde en effecten van de onderbouwklas vermelden scholen ook neveneffecten. Deels gaat dat om positieve effecten die in paragraaf 5.2 genoemd zijn, deels om ongewenste effecten en aandachtspunten. Dat laatste heeft vooral te maken met de relatie en communicatie met het basisonderwijs rond de selectie/aanmelding. Nog steeds klinken er geluiden dat het advies praktijkonderwijs voor ouders in groep 7 of later als een verrassing komt. Pro-scholen zien dat vaak als 'uitstel van een slechtnieuwsgesprek'. De komst van een onderbouwklas pro-vmbo vormt dan een 'uitkomst'. Daarmee bestaat het risico dat leerlingen om oneigenlijke redenen worden aangemeld. Weliswaar is de selectie op veel plekken een nauwgezet proces, maar het is ook helder dat het advies van de basisschool bij de aanmelding zwaar weegt. Nog ingewikkelder wordt het wanneer de basisschool een gecombineerd advies pro/vmbo afgeeft, wat naar verwachting in de toekomst steeds vaker zal

gebeuren. Dat wekt de suggestie dat een leerling met zo'n dubbeladvies één-op-één toelaatbaar is tot de onderbouwklas. Het mag helder zijn dat een goede communicatie hierover binnen het samenwerkingsverband en met het basisonderwijs van cruciaal belang is en zeer nauw luistert om de positie van de onderbouwklas als 'kansrijk alternatief' te bewaken.

Daarnaast signaleren verschillende pro-scholen een toename in de instroom, waarmee er druk ontstaat op het pro en op de onderbouwklas. Zo zien zij een toename van instroom vanuit het vso. Dat gaat vaak om kinderen die het vmbo qua niveau wel aan zouden kunnen, maar meer begeleiding nodig hebben. De vraag is dan of het gaat om een verschuiving van vso-problematiek. Ook komt het voor, dat bepaald aanbod (bijvoorbeeld een OPDC, ook gericht op doorstroom naar vmbo) in een samenwerkingsverband vervalt, waardoor er meer aanmeldingen voor de onderbouwklas komen. Ook geldt het principe aanbod schept vraag. Waar ouders voorheen makkelijker een leerling (toch) bij het vmbo aanmeldde, is er nu een alternatief. Ook zijn er scholen die aangeven dat jongere kinderen uit het basisonderwijs worden aangemeld bij het pro, waarbij zich eveneens de vraag voordoet: is pro een passende plek of gaat het om handelingsverlegenheid/het verplaatsen van een probleem? Sommige scholen laten leerlingen al voor groep 8 (deels) meedraaien op het pro. Voor scholen met een toename in leerlingen met een migratieachtergrond, nieuwkomers/ISK-leerlingen die vanwege taalachterstanden een pro-advies krijgen, is het de vraag of dat op de lange termijn houdbaar is. Op sommige plekken maken deze leerlingen deel uit van de onderbouwklas om zo versneld te kunnen doorstromen, ook omdat ze vaak al wat ouder zijn. In één geval is de pilot opnieuw ingericht speciaal met het oog op een goed aanbod voor ISK-leerlingen.

Verder noemen scholen als aandachtspunt graag snel duidelijkheid te krijgen over de pilotstatus en of zij opnieuw leerlingen kunnen aanmelden voor schooljaar 2024-2025. Tot slot tonen vrijwel alle scholen interesse in uitwisseling om te horen en van elkaar te leren hoe andere scholen de onderbouwklas aanpakken.

5.4 Slotbeschouwing

Elke pilotschool vult de onderbouwklas pro-vmbo in op eigen wijze. Er zijn onderbouwklassen in alle soorten en maten: ook de onderbouwklas is maatwerk. De behoefte van de leerling in de onderbouwklas is daarbij leidend. Hoewel scholen vergelijkbare selectiecriteria hanteren, verschillen de opvattingen over en ervaringen met wat past bij deze groep leerlingen. Zo komt de één terug van onderwijs door verschillende vmbo-docenten en legt het onderwijs van de onderbouwklas in handen van één docent. Een andere school laat het vmbo-onderwijs ook door vmbo-docenten verzorgen, al dan niet op de vmbo-locatie. Ook verschillen scholen in hun opvatting over in hoeverre en op vanaf welk moment leerlingen van de onderbouwklas onderwijs moeten krijgen volgens de vmbo-aanpak. Een deel kiest voor een gefaseerde of geleidelijke overgang gedurende de onderbouwklas, maar het komt ook voor dat leerlingen vanaf de start (ook) op het vmbo leskrijgen of juist helemaal niet. Ook opvallend zijn de verschillen in duur van de onderbouwklas. Een aantal scholen is overgestapt van een tweejarige naar een éénjarige onderbouwklas, met als argument dat het dan al wel duidelijk is wat de juiste plek is voor de leerlingen. Die leerlingen stappen over naar de onderbouw vmbo. Daarnaast zijn er enkele scholen die kiezen voor een volledige duur van drie jaar, waarna de leerlingen in de bovenbouw van het vmbo instromen. Factoren die bij de invulling en vormgeving van de onderbouwklas een rol spelen zijn naast de (verwachtingen rond de) doelgroep, de mogelijkheden in de eigen organisatie, die van de vmbo-organisatie en de lokale/regionale situatie. Zo maakt het gegeven van een vmbo-school met een aparte onderbouw- en een aparte bovenbouwlocatie dat een school ervoor kiest leerlingen niet twee keer een overstap te laten maken. Maar ook al is er gekozen voor een bepaalde invulling, daarbinnen is er altijd ruimte voor maatwerk voor de leerlingen. Bijvoorbeeld in het moment waarop ze

doorstromen naar het vmbo. Aanpassingen in de onderbouwklas zijn veelal gedaan op grond van een beter beeld van wat een leerling in het vmbo nodig heeft.

De onderbouwklas pro-vmbo voorziet in een behoefte. Afgaande op de instroomcijfers gedurende de jaren lijkt er geen aanzuigende werking van de onderbouwklas uit te gaan. Wel zien we dat in schooljaar 2023-2024 het totaal aantal instromende leerlingen in de pilot richting de 300 gaat. Over de cohorten heen gaat het om relatief kleine groepen van gemiddeld 12 leerlingen per school, met in het schooljaar 2023-2024 13 scholen (waaronder alle scholen uit de tweede tranche) met minder leerlingen dan gemiddeld, wat het soms lastig maakt er een groep/klas van te maken. Het kernwoord voor deze doelgroep is twijfel - aan de voorkant - over wat voor deze leerlingen de beste plek is: pro of vmbo-basis. Een enkele keer wordt de onderbouwklas benut voor een leerling als een tijdelijk 'rustmoment' na doorstroom uit het vmbo om vervolgens weer terug te keren. Voor alle leerlingen van de onderbouwklas geeft deelname meer duidelijkheid over de beste plek, of ze nu (zelf) tot de conclusie komen dat dat het pro is of hebben laten zien dat ze het vmbo-niveau aankunnen.

Twee jaar na de start van het eerste cohort (2019-2020) zit 48 procent van de leerlingen nog in het pro en leert 36 procent verder op het vmbo. Voor het tweede cohort (2020/2021) zijn deze percentages respectievelijk 43 en 39 procent en voor het derde cohort (2021-2022) 42 en 44 procent. Of de toename in het aandeel doorstroom naar het vmbo komt door betere selectie(criteria) of door toevallig meer leerlingen die het vmbo aankunnen, is niet objectief vast te stellen. Belangrijk om hierbij te benoemen is ook dat de pilot niet als doel heeft om zoveel mogelijk leerlingen in het vmbo te krijgen. Het doel is om de best passende plek in het onderwijs te vinden.

De meerwaarde van de onderbouwklas wordt alom herkend. Het succes zit in de combinatie van 'the best of both worlds' (pro en vmbo) voor deze groep, met hoge verwachtingen. Belangrijk daarbij is dat de onderbouwklas wel als een positief kantraject kan blijven functioneren en niet vanuit andere motieven (bijvoorbeeld het uitstellen van een 'slecht nieuwsgesprek' met ouders door het basisonderwijs) als optie wordt aangegrepen. Dat stelt eisen aan de selectie, de samenwerking met het basisonderwijs en aan de positie van de onderbouwklas.

Referenties

Eimers, T., R. Kennis en E. Voncken (2016). *Naar een nieuwe bekostigingssystematiek voor LWOO en PrO*. Nijmegen: KBA.

Kennis, R., T. Eimers en S. van der Woude (2018). *Doorstroom van praktijkonderwijs naar mbo. Studie naar cijfers, achtergronden en wettelijk kader*. Nijmegen: KBA Nijmegen.

Koopman, P. en G. Ledoux (2018). *Doorstroom naar het mbo en succes in het mbo van jongeren uit praktijkonderwijs, vmbo-b en vwo*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.

Berg, E. van den, E. Voncken (2020). *Nieuwe route, nieuwe kansen? Monitor en evaluatie pilot Onderbouwklas pro-vmbo: verslag van de implementatiemonitor bij scholen voor praktijkonderwijs schooljaar 2019-2020*. SEO-rapport 2020-51. Amsterdam: SEO.

Berg, E. van den, E. Voncken (2022). *Voortgang van een nieuwe route. Monitor en evaluatie pilot onderbouwklas pro-vmbo*. SEO-rapport 2022-136. Amsterdam: SEO.

Bijlage A Gespreksleidraden deelnemende pro-scholen

Bijlage A.1 Jaar 1 van de pilot

CONTEXT & ACHTERGROND

1. Wie nam het initiatief voor de samenwerking met het vmbo voor deze pilot?
2. Waarom is voor de pilot gekozen voor samenwerking met deze vmbo-school?
3. Bestond er voor de pilot op uw school al ervaring met een vergelijkbaar initiatief als de brugklas pro-vmbo, gericht op doorstroom naar het vmbo (hoe heette dat)?
4. Is de samenwerking van uw school met het vmbo helemaal nieuw?
5. Waarom doet uw school mee aan de pilot?

BEREIK & SELECTIE

6. Hoeveel en welke leerlingen nemen momenteel deel aan de brugklas (j/m, leeftijd, herkomst)?
7. **Indien al eerder soortgelijke brugklas:** Hoe verhoudt dat aantal zich tot eerdere jaren?
8. Waar komen de leerlingen die deelnemen aan de brugklas vandaan?
9. Hoe wordt bepaald welke leerlingen deelnemen aan de brugklas pro/vmbo?
10. Zijn er uitsluitingscriteria?
11. Waarin vallen de brugklasleerlingen op ten opzichte van 'reguliere' pro-leerlingen op uw school? Zijn deze leerlingen goed te onderscheiden?
12. Wie verzorgt de selectie?

SAMENWERKINGS-AFSPRAKEN MET HET VMBO

13. Op welke gebieden zijn er afspraken gemaakt met het vmbo in het kader van de brugklas?
  - financiële afspraken
  - inzet van personeel
  - samen opstellen curriculum/programma
  - uitvoeren programma
  - moment van les volgen op vmbo
  - begeleiding
  - monitoring
  - nazorg
  - communicatie over de brugklas
  - verantwoordelijkheden
  - zijn er nog andere afspraken gemaakt?
14. Hoe zien die afspraken eruit? (korte toelichting)
15. Hoe is de samenwerking georganiseerd?

ONDERWIJSPROGRAMMA

16. Hoe ziet het onderwijsprogramma/rooster van de brugklas pro-vmbo er in grote lijnen uit (fasering, duur, theorie/praktijkvakken, locatie)?
17. Krijgen alle leerlingen in de brugklas pro/vmbo hetzelfde programma?

18. Waar is het onderwijsprogramma van de brugklas op gericht? Waarin hebben de leerlingen een ander programma dan de reguliere pro- of vmbo-leerlingen?
19. Van welke docenten krijgen de leerlingen les?
20. Hebben die docenten daarvoor speciale scholing gevolgd?
21. Vanaf welk moment krijgt een leerling les op het vmbo en hoe wordt dat bepaald?
22. Hoeveel lessen worden er op het vmbo gevolgd tijdens de brugklasperiode?
23. Krijgen leerlingen op het vmbo les in een aparte klas of krijgen ze les met de zittende vmbo-leerlingen?
24. Welke vakken worden tijdens de brugklas op het vmbo gevolgd (avo/praktijk)?
25. **Indien al eerder soortgelijke brugklas:** Is er binnen de pilot sprake van een herziening van het eerdere onderwijsprogramma?

BEGELEIDING IN DE ONDERBOUW

26. Hoe krijgt de begeleiding van de brugklasleerlingen vorm?
27. Wie zijn betrokken bij de begeleiding en waarom is hiervoor gekozen?

DOORSTROOM NAAR VMBO EN NAZORG

28. Hoe wordt bepaald of leerlingen kunnen doorstromen naar het vmbo?
29. Op welk moment stromen leerlingen door naar de bovenbouw van het vmbo?
30. Hoe is de overdracht van pro naar vmbo geregeld?
31. Is er na de brugklas behalve doorstroom naar het samenwerkend vmbo ook doorstroom naar andere vmbo-scholen mogelijk?
32. Waaruit bestaat de nazorg en wie is daarbij betrokken?
33. Op welk moment eindigt inschrijving in het pro en start inschrijving in het vmbo?

SUCCEFACTOREN & KNELPUNTEN (TOT NU TOE)

35. Wat zien jullie als succesfactoren van de brugklas pro/vmbo?
36. Lopen jullie (al) tegen bepaalde knelpunten of dilemma's aan?
(denk ook aan eventuele belemmeringen in wet- en regelgeving)

Bijlage A.2 Jaar 2 van de pilot

VERLOOP EERSTE COHORT PILOTLEERLINGEN

1. Hoe is het de afgelopen periode gegaan met de pilot?
2. Hoe is het de (eerste groep) leerlingen vergaan? Waar bevinden de pilotleerlingen zich momenteel?
3. Zijn er veranderingen doorgevoerd ten opzichte van vorig jaar?
4. Hoe ziet het onderwijsprogramma voor leerjaar 2 eruit t.a.v. ...?
  - o Onderwijslocatie;
  - o Betrokken docenten;
  - o Vakken op vmbo-niveau;
  - o Clustering van leerlingen (apart/samen met vmbo-leerlingen);
  - o Begeleiding.

VERLOOP TWEEDE COHORT PILOTLEERLINGEN (indien van toepassing)

5. Hoeveel pilotleerlingen zitten in het 2^e cohort?
6. Is er sprake van aanpassingen voor het 2^e cohort t.o.v. het 1^e cohort?

ERVARINGEN TOT NU TOE

7. Wat gaat goed en wat gaat minder goed binnen de pilot onderbouw pro/vmbo?
8. Wat gaat goed en wat gaat minder goed in de samenwerking en uitwisseling met het vmbo in het kader van de pilot?
9. Is er sprake van knelpunten?

RESULTATEN TOT NU TOE

10. Wat levert de pilot op aan resultaten voor...?
  - o Leerlingen (pro en/of vmbo) /ouders;
  - o Docenten;
  - o Het onderwijs;
  - o De pro-school;
  - o De samenwerking met het vmbo;
  - o Anders, namelijk .....
11. Waar ligt voor u de (meer)waarde/winst van de pilot?
12. Wat zou u andere scholen meegeven die willen starten met een onderbouwklas pro-vmbo?
13. Hebben jullie behoefte aan kennisdeling met de andere scholen die deelnemen in de pilot? Zo ja, hoe zou dat het best kunnen worden vormgegeven?

Bijlage A.3 Jaar 4 of 5 van de pilot

(DEFINITIEVE) INRICHTING VAN DE ONDERBOUWKLAS (ten behoeve van actualiseren portret per pilot)

1. Welke duur hanteren jullie voor de onderbouwklas?
  - a. 1 jaar
  - b. 2 jaar
  - c. 3 jaar
2. Hoe zijn de volgende inrichtingskenmerken van de pilot (definitief) vormgegeven?
  - o Selectiemoment
    - o Voor de start
    - o Tijdens de pilot
  - o Selectiecriteria
    - o Regulier pro/geen
    - o Bovenkant pro (hard en zacht)
  - o Samenstelling onderbouwklas
    - o Aparte pro-vmbo-klas
    - o Leerlingen individueel
    - o Gemengd met regulier pro
  - o Onderwijslocatie
    - o Alleen pro
    - o Pro en gefaseerd vmbo
    - o Pro en deels vmbo
    - o Hoeveel uren hebben leerlingen van de onderbouwklas in het laatste jaar voor de eventuele overstap les op het vmbo?
  - o Betrokken docenten
    - o Alleen pro-docenten

- Pro- en vmbo-docenten
  - Begeleiding leerlingen
    - Minder dan regulier in pro
    - Hetzelfde als regulier in pro
    - Meer dan regulier in pro
  - Vakken op vmbo-niveau
    - Enkele vakken
    - Kernvakken Nederlands, Engels, wiskunde/rekenen
    - Meer dan Nederlands, Engels, wiskunde/rekenen
  - Overstapmoment vmbo
    - Na pilotjaar 1
    - Na pilotjaar 2
    - Na pilotjaar 3
    - Maatwerk
  - Overstap naar vmbo
    - Als individu
    - Als groep
    - Als klas
3. Wat zijn de grootste veranderingen geweest en waarom?
- a. In pilotjaar 1
  - b. In pilotjaar 2 (indien relevant)
  - c. In pilotjaar 3 (indien relevant)
4. Is de inrichting van de onderbouwklas nog in ontwikkeling?
- a. Zo ja, waar werken jullie nog aan?
5. Is er gedurende de pilot een scherper beeld ontstaan van de doelgroep van de onderbouwklas?
- a. Waar selecteren jullie nu op (welke criteria)?
  - b. Waarin onderscheidt een leerling in de onderbouwklas zich van een pro- en vmbo-basis-leerling?

SAMENWERKING MET HET VMBO

6. Hoe tevreden zijn jullie over de samenwerking met het vmbo?
- a. Speelt krimp daarin een rol?
7. Is de rol van het vmbo in de onderbouwklas veranderd sinds de start van de pilot?
8. Wat is essentieel voor een goede samenwerking met het vmbo?
9. Gebruiken jullie signalen/terugkoppeling uit het vmbo over hoe leerlingen het daar doen voor bijstellingen in de pilot (bijv. in selectie/aanbod)?
10. Is er sprake van knelpunten in de samenwerking?

MEERWAARDE EN EFFECTEN VAN DE ONDERBOUWKLAS

11. Wat is de toegevoegde waarde van de onderbouwklas pro-vmbo op verschillende niveaus?
- a. Leerlingen en hun loopbaan
    - Leerlingen die de onderbouwklas doorlopen en de overstap naar vmbo wel maken;
    - Leerlingen die de onderbouwklas doorlopen en de overstap naar vmbo niet maken;

- o Leerlingen waarvoor gedurende de onderbouwklas al snel duidelijk is dat zij op het pro blijven.
  - b. Ouders
  - c. De pro-school
  - d. Docenten pro
  - e. Samenwerking met vmbo
  - f. Samenwerkingsverband
  - g. Regio
12. Waar schrijven jullie het succes van de onderbouwklas aan toe: wat doe je precies anders in de onderbouwklas bovenop het aanbod van pro, dat maakt dat een groep geselecteerde leerlingen verder komt? Wat is daarin essentieel?
13. Is er sprake van neveneffecten/bijvangst?

AFSLUITING

14. Welke andere zaken, relevant voor het functioneren van de onderbouwklas, zijn nog niet aan de orde geweest die u ons graag wilt meegeven?

Bijlage B Gespreksleidraden deelnemende vmbo-scholen

Bijlage B.1 Jaar 2 van de pilot

CONTEXT EN ACHTERGROND

1. Wie nam het initiatief voor de samenwerking met het vmbo voor deze pilot?
2. Waarom is voor de pilot gekozen voor samenwerking met deze vmbo-school?
3. Is de samenwerking met het vmbo helemaal nieuw?
4. Bestond er voorafgaand aan de pilot op uw school al ervaring met een vergelijkbaar initiatief als de onderbouwklas pro-vmbo, gericht op doorstroom naar het vmbo?
- 5a. Waarom bent u dit schooljaar deel gaan nemen aan de pilot (en niet al eerder)?
- 5b. Wat is voor uw school de belangrijkste reden om mee te doen aan de pilot?

BEREIK EN SELECTIE

6. Hoeveel en welke leerlingen nemen momenteel deel aan de onderbouwklas?
7. Waar komen de leerlingen die deelnemen aan de onderbouwklas vandaan?
8. Hoe wordt bepaald welke leerlingen deelnemen aan de onderbouwklas pro/vmbo?
9. Zijn er uitsluitingscriteria?
10. Waarin vallen de pilotleerlingen op ten opzichte van 'reguliere' pro-leerlingen op uw school?
11. Wie verzorgt de selectie?

SAMENWERKINGSAFSPRAKEN MET HET VMBO

12. Op welke gebieden zijn er afspraken gemaakt met het vmbo in het kader van de onderbouwklas?
13. Hoe zien die afspraken eruit?
14. Hoe is het overleg rond de pilot georganiseerd?

ONDERWIJSPROGRAMMA in pilotjaar 1

15. Hoe ziet het onderwijsprogramma/rooster van de onderbouwklas pro-vmbo er in grote lijnen uit?
16. Volgen alle leerlingen in de pilot hetzelfde onderwijsprogramma?
17. Waar is het onderwijsprogramma van de pilot op gericht? Waarin hebben de leerlingen een ander programma dan de 'reguliere' pro- of vmbo-leerlingen?
18. Van welke docenten krijgen de leerlingen les?
19. Hebben die docenten daarvoor speciale scholing gevolgd?
20. Vanaf welk moment krijgt een leerling les op het vmbo tijdens de onderbouwklasperiode?
21. Hoeveel lessen worden er op het vmbo gevolgd tijdens de onderbouwklasperiode?
22. Welke vakken worden tijdens de onderbouwklas op het vmbo gevolgd?
23. Krijgen leerlingen op het vmbo les in een aparte klas of krijgen ze les met de zittende vmbo-leerlingen?
- 24a. In hoeverre is er bij de inrichting van de pilot rekening gehouden met het welbevinden van de

pilotleerlingen?

- 24b. Hebben de gekozen inrichtingskenmerken een positieve invloed op het welbevinden/zelfvertrouwen van de pilotleerlingen?
- 24c. Worden de inrichtingskenmerken aangepast bij een nieuwe lichterling leerlingen?
- 24d. Is vast te stellen in hoeverre de pilot invloed heeft op het zelfvertrouwen van de leerlingen?

BEGELEIDING IN DE ONDERBOUW

24. Hoe krijgt de begeleiding van de onderbouwklasleerlingen vorm?
25. Wie zijn betrokken bij de begeleiding en waarom is hiervoor gekozen?

DOORSTROOM NAAR VMBO EN NAZORG

26. Hoe wordt bepaald of leerlingen kunnen doorstromen naar het vmbo?
27. Op welk moment stromen leerlingen door naar de bovenbouw van het vmbo?
28. Hoe wordt de overdracht van pro naar vmbo geregeld?
29. Is er na de onderbouwklas behalve doorstroom naar het samenwerkende vmbo ook doorstroom naar andere vmbo-scholen mogelijk?
30. Waaruit bestaat de nazorg en wie is daarbij betrokken?
31. Op welk moment eindigt inschrijving in het pro en start inschrijving in het vmbo?
32. Worden er voor de leerlingen die doorstromen naar het vmbo nog extra zaken georganiseerd?

SUCCEFACTOREN EN KNELPUNTEN (TOT NU TOE)

- 34a. Wat zien jullie als succesfactoren van de onderbouwklas pro/vmbo?
- 34b. Waar ligt voor jullie de meerwaarde van de onderbouwklas pro/vmbo?
- 35a. Lopen jullie (al) tegen bepaalde knelpunten of dilemma's aan?
- 35b. In hoeverre verwachten jullie een invloed van (eventuele) krimp op (de continuïteit van) de samenwerking tussen het pro en vmbo in het kader van de onderbouwklas pro/vmbo?

Bijlage B.2 Jaar 3 van de pilot

ERVARINGEN MET HET ONDERWIJSTRAJECT EN LEERLINGEN TIJDENS DE ONDERBOUWKLAS

1. Hoe verloopt de samenwerking met het pro binnen de pilot in coronatijd?
  2. Bij welke onderdelen van de pilot heeft het vmbo een rol?
  3. Zijn er aan de vmbo-kant in de afgelopen jaren veranderingen of bijstellingen in de pilot gedaan?
- 4a. In hoeverre is er bij de inrichting van de pilot rekening gehouden met het welbevinden van de pilotleerlingen?
- 4b. Hebben de gekozen inrichtingskenmerken een positieve invloed op het welbevinden/zelfvertrouwen van de pilotleerlingen?
- 4c. Worden de inrichtingskenmerken aangepast bij een nieuwe lichterling leerlingen?
- 4d. Is vast te stellen in hoeverre de pilot invloed heeft op het zelfvertrouwen van de leerlingen?

5. Volgen de leerlingen tijdens de onderbouwklas pro-vmbo lessen op het vmbo?
6. Wat zijn de ervaringen van vmbo-docenten met lesgeven aan/begeleiden van leerlingen in de onderbouwklas pro-vmbo?
7. Hoe doen de leerlingen het op het vmbo tijdens de onderbouwklas pro/vmbo?

ERVARINGEN MET HET ONDERWIJSTRAJECT EN LEERLINGEN NA DE ONDERBOUWKLAS

8. Zijn er al leerlingen uit de onderbouwklas pro-vmbo volledig doorgestroomd naar het vmbo?
9. Hoe doen de leerlingen het op het vmbo na de onderbouwklas pro-vmbo?
10. Wat zijn de ervaringen van docenten op uw school met onderwijs geven aan deze leerlingen die volledig zijn doorgestroomd naar het vmbo?
11. Worden er voor de leerlingen die zijn doorgestroomd naar het vmbo nog extra zaken georganiseerd?

RESULTATEN VAN DE PILOT

12. Wat zien jullie als succesfactoren van de onderbouwklas pro/vmbo?
13. Wat is de meerwaarde van de pilot?
14. Welk effect heeft eventuele krimp op (de continuïteit) van de samenwerking met het pro in het kader van de pilot?
15. Wat zou u andere vmbo-scholen meegeven die willen starten met een onderbouwklas pro-vmbo?

Bijlage C Formulier schoolloopbaan

COHORT 1

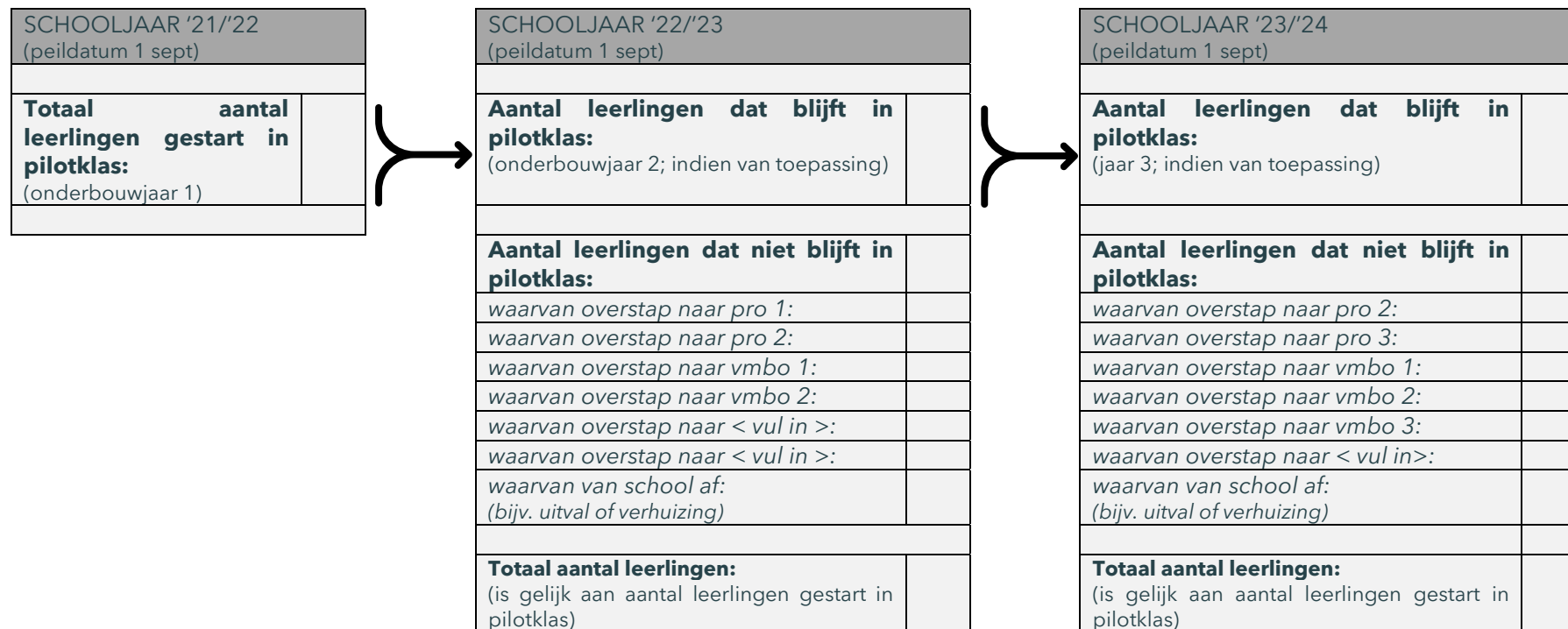
SCHOOLJAAR '19/'20 (peildatum 1 sept)	SCHOOLJAAR '20/'21 (peildatum 1 sept)	SCHOOLJAAR '21/'22 (peildatum 1 sept)	SCHOOLJAAR '22/'23 (peildatum 1 sept)	SCHOOLJAAR '23/'24 (peildatum 1 sept)																																																																										
<table border="1"> <tr> <td>Totaal aantal leerlingen gestart in pilotklas: (onderbouwjaar 1)</td> <td></td> </tr> </table>	Totaal aantal leerlingen gestart in pilotklas: (onderbouwjaar 1)		<table border="1"> <tr> <td>Aantal leerlingen dat blijft in pilotklas: (onderbouwjaar 2; indien van toepassing)</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Aantal leerlingen dat niet blijft in pilotklas:</td> <td></td> </tr> <tr> <td><i>waarvan overstap naar pro 1:</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td><i>waarvan overstap naar pro 2:</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td><i>waarvan overstap naar vmbo 1:</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td><i>waarvan overstap naar vmbo 2:</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td><i>waarvan overstap naar < vul in >:</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td><i>waarvan overstap naar < vul in >:</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td><i>waarvan van school af: (bijv. uitval of verhuizing)</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Totaal aantal leerlingen: (is gelijk aan aantal leerlingen gestart in pilotklas)</td> <td></td> </tr> </table>	Aantal leerlingen dat blijft in pilotklas: (onderbouwjaar 2; indien van toepassing)		Aantal leerlingen dat niet blijft in pilotklas:		<i>waarvan overstap naar pro 1:</i>		<i>waarvan overstap naar pro 2:</i>		<i>waarvan overstap naar vmbo 1:</i>		<i>waarvan overstap naar vmbo 2:</i>		<i>waarvan overstap naar < vul in >:</i>		<i>waarvan overstap naar < vul in >:</i>		<i>waarvan van school af: (bijv. uitval of verhuizing)</i>		Totaal aantal leerlingen: (is gelijk aan aantal leerlingen gestart in pilotklas)		<table border="1"> <tr> <td>Aantal leerlingen dat blijft in pilotklas: (jaar 3; indien van toepassing)</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Aantal leerlingen dat niet blijft in pilotklas:</td> <td></td> </tr> <tr> <td><i>waarvan overstap naar pro 2:</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td><i>waarvan overstap naar pro 3:</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td><i>waarvan overstap naar vmbo 1:</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td><i>waarvan overstap naar vmbo 2:</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td><i>waarvan overstap naar vmbo 3:</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td><i>waarvan overstap naar < vul in >:</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td><i>waarvan van school af: (bijv. uitval of verhuizing)</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Totaal aantal leerlingen: (is gelijk aan aantal leerlingen gestart in pilotklas)</td> <td></td> </tr> </table>	Aantal leerlingen dat blijft in pilotklas: (jaar 3; indien van toepassing)		Aantal leerlingen dat niet blijft in pilotklas:		<i>waarvan overstap naar pro 2:</i>		<i>waarvan overstap naar pro 3:</i>		<i>waarvan overstap naar vmbo 1:</i>		<i>waarvan overstap naar vmbo 2:</i>		<i>waarvan overstap naar vmbo 3:</i>		<i>waarvan overstap naar < vul in >:</i>		<i>waarvan van school af: (bijv. uitval of verhuizing)</i>		Totaal aantal leerlingen: (is gelijk aan aantal leerlingen gestart in pilotklas)		<table border="1"> <tr> <td>Aantal pilotleerlingen in pro:</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Aantal pilotleerlingen in vmbo:</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Aantal pilotleerlingen in entree:</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Aantal pilotleerlingen in mbo niveau 2:</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Uitstroom naar werk</td> <td></td> </tr> <tr> <td><i>Anders, namelijk < vul in >:</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Aantal pilotleerlingen van school af/geen zicht meer op:</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Totaal aantal leerlingen: (is gelijk aan aantal leerlingen gestart in pilotklas)</td> <td></td> </tr> </table>	Aantal pilotleerlingen in pro :		Aantal pilotleerlingen in vmbo :		Aantal pilotleerlingen in entree :		Aantal pilotleerlingen in mbo niveau 2 :		Uitstroom naar werk		<i>Anders, namelijk < vul in >:</i>		Aantal pilotleerlingen van school af/geen zicht meer op:		Totaal aantal leerlingen: (is gelijk aan aantal leerlingen gestart in pilotklas)		<table border="1"> <tr> <td>Aantal pilotleerlingen in pro:</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Aantal pilotleerlingen in vmbo:</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Aantal pilotleerlingen in entree:</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Aantal pilotleerlingen in mbo niveau 2:</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Uitstroom naar werk</td> <td></td> </tr> <tr> <td><i>Anders, namelijk < vul in >:</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Aantal pilotleerlingen van school af/geen zicht meer op:</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Totaal aantal leerlingen: (is gelijk aan aantal leerlingen gestart in pilotklas)</td> <td></td> </tr> </table>	Aantal pilotleerlingen in pro :		Aantal pilotleerlingen in vmbo :		Aantal pilotleerlingen in entree :		Aantal pilotleerlingen in mbo niveau 2 :		Uitstroom naar werk		<i>Anders, namelijk < vul in >:</i>		Aantal pilotleerlingen van school af/geen zicht meer op:		Totaal aantal leerlingen: (is gelijk aan aantal leerlingen gestart in pilotklas)	
Totaal aantal leerlingen gestart in pilotklas: (onderbouwjaar 1)																																																																														
Aantal leerlingen dat blijft in pilotklas: (onderbouwjaar 2; indien van toepassing)																																																																														
Aantal leerlingen dat niet blijft in pilotklas:																																																																														
<i>waarvan overstap naar pro 1:</i>																																																																														
<i>waarvan overstap naar pro 2:</i>																																																																														
<i>waarvan overstap naar vmbo 1:</i>																																																																														
<i>waarvan overstap naar vmbo 2:</i>																																																																														
<i>waarvan overstap naar < vul in >:</i>																																																																														
<i>waarvan overstap naar < vul in >:</i>																																																																														
<i>waarvan van school af: (bijv. uitval of verhuizing)</i>																																																																														
Totaal aantal leerlingen: (is gelijk aan aantal leerlingen gestart in pilotklas)																																																																														
Aantal leerlingen dat blijft in pilotklas: (jaar 3; indien van toepassing)																																																																														
Aantal leerlingen dat niet blijft in pilotklas:																																																																														
<i>waarvan overstap naar pro 2:</i>																																																																														
<i>waarvan overstap naar pro 3:</i>																																																																														
<i>waarvan overstap naar vmbo 1:</i>																																																																														
<i>waarvan overstap naar vmbo 2:</i>																																																																														
<i>waarvan overstap naar vmbo 3:</i>																																																																														
<i>waarvan overstap naar < vul in >:</i>																																																																														
<i>waarvan van school af: (bijv. uitval of verhuizing)</i>																																																																														
Totaal aantal leerlingen: (is gelijk aan aantal leerlingen gestart in pilotklas)																																																																														
Aantal pilotleerlingen in pro :																																																																														
Aantal pilotleerlingen in vmbo :																																																																														
Aantal pilotleerlingen in entree :																																																																														
Aantal pilotleerlingen in mbo niveau 2 :																																																																														
Uitstroom naar werk																																																																														
<i>Anders, namelijk < vul in >:</i>																																																																														
Aantal pilotleerlingen van school af/geen zicht meer op:																																																																														
Totaal aantal leerlingen: (is gelijk aan aantal leerlingen gestart in pilotklas)																																																																														
Aantal pilotleerlingen in pro :																																																																														
Aantal pilotleerlingen in vmbo :																																																																														
Aantal pilotleerlingen in entree :																																																																														
Aantal pilotleerlingen in mbo niveau 2 :																																																																														
Uitstroom naar werk																																																																														
<i>Anders, namelijk < vul in >:</i>																																																																														
Aantal pilotleerlingen van school af/geen zicht meer op:																																																																														
Totaal aantal leerlingen: (is gelijk aan aantal leerlingen gestart in pilotklas)																																																																														

COHORT 2

SCHOOLJAAR '20/'21 (peildatum 1 sept)	}	SCHOOLJAAR '21/'22 (peildatum 1 sept)	}	SCHOOLJAAR '22/'23 (peildatum 1 sept)	}	SCHOOLJAAR '23/'24 (peildatum 1 sept)
Totaal aantal leerlingen gestart in pilotklas: (onderbouwjaar 1)		Aantal leerlingen dat blijft in pilotklas: (onderbouwjaar 2; indien van toepassing)		Aantal leerlingen dat blijft in pilotklas: (jaar 3; indien van toepassing)		
		Aantal leerlingen dat niet blijft in pilotklas:		Aantal leerlingen dat niet blijft in pilotklas:		Aantal pilotleerlingen in pro:
		waarvan overstap naar pro 1:		waarvan overstap naar pro 2:		Aantal pilotleerlingen in vmbo:
		waarvan overstap naar pro 2:		waarvan overstap naar pro 3:		Aantal pilotleerlingen in entree:
		waarvan overstap naar vmbo 1:		waarvan overstap naar vmbo 1:		Aantal pilotleerlingen in mbo niveau 2:
		waarvan overstap naar vmbo 2:		waarvan overstap naar vmbo 2:		Uitstroom naar werk
		waarvan overstap naar < vul in >:		waarvan overstap naar vmbo 3:		Anders, namelijk < vul in >:
		waarvan overstap naar < vul in >:		waarvan overstap naar < vul in >:		
		waarvan van school af: (bijv. uitval of verhuizing)		waarvan van school af: (bijv. uitval of verhuizing)		Aantal pilotleerlingen van school af/geen zicht meer op:
		Totaal aantal leerlingen: (is gelijk aan aantal leerlingen gestart in pilotklas)		Totaal aantal leerlingen: (is gelijk aan aantal leerlingen gestart in pilotklas)		Totaal aantal leerlingen: (is gelijk aan aantal leerlingen gestart in pilotklas)

COHORT 3

COHORT 4

SCHOOLJAAR '22/'23 (peildatum 1 sept)		SCHOOLJAAR '23/'24 (peildatum 1 sept)	
Totaal aantal leerlingen gestart in pilotklas: (onderbouwjaar 1)		Aantal leerlingen dat blijft in pilotklas: (onderbouwjaar 2; indien van toepassing)	
		Aantal leerlingen dat niet blijft in pilotklas:	
		<i>waarvan overstap naar pro 1:</i>	
		<i>waarvan overstap naar pro 2:</i>	
		<i>waarvan overstap naar vmbo 1:</i>	
		<i>waarvan overstap naar vmbo 2:</i>	
		<i>waarvan overstap naar < vul in >:</i>	
		<i>waarvan overstap naar < vul in >:</i>	
		<i>waarvan van school af:</i> (bijv. uitval of verhuizing)	
		Totaal aantal leerlingen: (is gelijk aan aantal leerlingen gestart in pilotklas)	

COHORT 5

SCHOOLJAAR '23/'24 (peildatum 1 sept)	
Totaal aantal leerlingen gestart in pilotklas: (onderbouwjaar 1)	

“De wetenschap dat het goed is.”

SEO Economisch Onderzoek doet onafhankelijk toegepast onderzoek in opdracht van overheid en bedrijfsleven. Ons onderzoek helpt onze opdrachtgevers bij het nemen van beslissingen. SEO Economisch Onderzoek is gelieerd aan de Universiteit van Amsterdam. Dat geeft ons zicht op de nieuwste wetenschappelijke methoden. We hebben geen winstoogmerk en investeren continu in het intellectueel kapitaal van de medewerkers via promotietrajecten, het uitbrengen van wetenschappelijke publicaties, kennisnetwerken en congresbezoek.

SEO-rapport 2024-57

ISBN 978-90-5220-409-3

Informatie & Disclaimer

SEO Economisch Onderzoek heeft op de verkregen informatie en data geen onderzoek uitgevoerd dat het karakter draagt van een accountantscontrole of due diligence. SEO is niet verantwoordelijk voor fouten of omissies in de verkregen informatie en data.

Copyright © 2024 SEO Amsterdam.

Alle rechten voorbehouden. Het is geoorloofd gegevens uit dit rapport te gebruiken in artikelen, onderzoeken en collegesyllabi, mits daarbij de bron duidelijk en nauwkeurig wordt vermeld. Gegevens uit dit rapport mogen niet voor commerciële doeleinden gebruikt worden zonder voorafgaande toestemming van de auteur(s). Toestemming kan worden verkregen via secretariaat@seo.nl.

Roetersstraat 29
1018 WB Amsterdam

+31 20 399 1255
secretariaat@seo.nl
www.seo.nl